

Proletari din toate țările, uniți-vă!

Anul XIV
Nr. 35 (487)
Sâmbătă
28 august
1971
8 pagini
1 leu

Luceafărul

Săptăminal editat de Uniunea Scriitorilor
din Republica Socialistă România

publicistica scriitorilor

Este publicistica o activitate de ordin secundar în destinul unui scriitor? Trece scriitorul, oare, pe terenul unei alte profesii când scrisul său este legat direct de evenimentele zilei, de realitatea imediată? Dar cum ar putea un scriitor să discearnă valoarea istorică a prezentului, dacă prin însăși vocația cuvântului nu ar căuta această legătură nemijlocită, prin care la drept vorbind își descoperă și își redescoperă universul cărților sale de beletristică propriu-zisă. Nu este lipsită de adevăr afirmația că dacă există scriitori mari cu activitate publicistică restrinsă, asta nu înseamnă atât că n-au avut vocație pentru așa ceva, cât că nu și-au cunoscut în deplină măsură dispozițiile sau că nu s-au găsit fie prilejurile fericite, fie prilejurile dramatice care să-icheme pe scriitori să și le descopere.

Dar mai e și o altă problemă. Cunoaștem noi cum trebuie, întreaga activitate publicistică a scriitorilor noștri mari, așa cum a fost ea în adevăr? Sau teoriile despre jocul secund al publicisticii — considerată un fel de cunoaștere a literelor — eludind zone întregi din activitatea unui creator sau altul ne îndepărtează de imaginea integrală a operei, pe motiv că nu trebuie să micșorăm eternitatea artei prin cercetarea activității de moment?

De loc paradoxal, în atâtea ediții — interbelice de pildă — articolele unui scriitor erau trecute la addenda operelor sale, când ele puteau întocmi un volum, o parte importantă, organică, febrilă, tulburătoare, a destinului personal în plină viltătoare socială a creatorului.

Dar oare noi înșine ne interesăm astăzi cu toată atenția cuvenită, de articolele din presă ale unui poet, de cartea de publicistică a unui prozator, de tot ceea ce constituie fața de față a biografiei sociale, cu alte cuvinte încercăm noi să regăsim temperatura epocii în aceste documente mediate, în această constantă a muncii scriitoricești care pe cit îl amestecă în viața pe creator, pe atât îl înobăzează, îl face mai viu, mai apropiat?

Se poate întâmpla să vedem nu numai cititorii, dar chiar iubitori avizați de literatură care văzând în librării o carte de publicistică să exclame dezolați: „Ah, nu e literatură! E numai publicistică!“ Eroare. Într-o asemenea carte — dacă știm să discernem — îl redescoperim și pe autorul de pină acum, din cărțile deci de pină acum, și pe autorul neliniștitelor cărți viitoare. Fiește, știm, și publicistica poate fi proastă, așa cum și unele cărți de literatură sînt slabe, sînt scrișe cu un condei obosit sau frivol. A spune despre o carte: este publicistică nu înseamnă, a da o judecată de valoare, ci o judecată de situație. Că publicistica e literatură sau nu stă mai întii în puterea autorului, și mai apoi a timpului care va așeza. Și chiar dacă publicistica n-ar fi literatură ea ar rămîne oricum activitate scriitoricească, document nu de domeniul arhivei, ci de domeniul vieții. Putem concede că publicistica, prin modul ei radical de a aborda viața, de a înfrunța și de a confrunța, dă deseori peste durată senzația reconfortantă a vieții, care e scopul creației, conferindu-i unui scriitor care nu mai e printre noi un adaos de contemporaneitate și de surprinzător patos actual.

Și pentru că nu e cazul să căuțăm niște dele mereu în trecut, să ne întoarcem la momentul nostru și să deslășurăm în perspectiva, N-am spune că volumele de publicistică ale scriitorilor noștri de azi trec neobservate, dar cînd avem în față o adevărată serie de cărți de publicistică, semnate de scriitori dintre cei mai activi,

înfățișînd nu numai o imagine a fiecărui scriitor luat în parte, dar și o preocupare care repetată cu atîta obstinație devine semnificativă pentru o întreagă breaslă, interesată de problemele și neliniștile prezentului, trebuie să fim de acord că fenomenul se cuvine subliniat ca mesaj social, ca participare totală, ce nu desparte adică pe om de scriitor.

Biografie socială și destin literar

Dacă ne îndreptăm spre cărțile de publicistică editate de „Cartea românească“ o facem și pentru că am amintit de un interes general de breaslă, editura scriitorilor înmănușînd în această serie publicistică a scriitorilor din mai toate generațiile. Sînt cărți în această serie ce se constituie ca autoportrete ale unor destine în timp, relevante prin însăși activitatea publicistică și participarea directă la evenimentele cu care scriitorii au fost și sînt contemporani. Ce altceva decît un pas spre cunoașterea nu atât a lui Zaharia Stancu, cit a condiției scriitorului român, a prezenței sale, a accesului său la istorie, la eveni-

mentul uitat sau devenit memorie istorică, este volumul „Pentru oamenii acestui pămînt“?

Dar cartea lui George Macovescu „Virsele timpului“, sau cartea „Jurnal ieșean“ de George Ivașcu, și ele roade ale aceleiași recente inițiative editoriale, nu se detașează ele de amănunt, de efemeritate, tocmai prin cultivarea amănuntului, prin legătura nemijlocită cu evenimentul?

Și faptul nu e interesant ca o căutare a imaginii ideale a scriitorului, ci ca un acces direct, nemistificat la biografia adevărată a scriitorului, la statura lui socială, la proiectarea activității lui pe cursul mare al vieții. — în adevăr singură și sigură unitate de măsură. De la amănunt ne ridicăm la întreg — poate uneori ne depărtăm, chiar, de scriitorul care ne-a adus mărturia —, de la clipă ne ridicăm la epocă de unde vedem lucrurile așa cum sînt, înțelegînd nu trecerea, ci durata.

Și referindu-ne la volumele de publicistică ale unor scriitori din generațiile mai noi, care vorbesc despre prezent și numai despre prezent, nu sîntem oare și aici invitați să căutăm durata, iar evenimentelor prezentului să le detectăm substanța istorică?

Credem de aceea, că o discuție asupra cărților de publicistică apărute recent la editurile noastre ar fi fertilă și necesară.

Evident, publicistica, acest portret febril al momentului, al evenimentelor, nu are nevoie de recompense, ea găsindu-și în chiar impactul cu realitatea, justificarea și răsplata de opinie. Nu este deci cazul de a solicita pentru publicistică o dezbateră de circumstanță; publicistica fierbinte, vie, actuală, onestă, curajoasă — își înfruntă, își trăiește și își domină condiția. Discuția este interesantă pentru noi, ca scriitori, legați profund de această minunată țară a noastră, de problemele ei de astăzi, de oamenii ei, de opera obștească de edificare a socialismului multilateral dezvoltat, de noua conștiință revoluționară. Și este important, de asemenea, să recunoaștem în aceste cărți nu izbînda unui efort exploziv de un ceas, ci încordarea continuă, durabilă, a unei întregi colectivități ce gîndește și desăvîrșește o istorie, garanție de continuitate și de viitor.

În acest sens, scriitorul își găsește dimensiunea misiunii sale, el nu e un spectator, cum, de fapt, nici nu e! — ci un participant, un constructor de valori drepte, frumoase și morale.

În fine, o altă, adîncă semnificație se desprinde din apariția în acest moment a atîtor cărți de publicistică și din apropiata apariție a altora. Semnificația ar fi una de continuitate. După cum se poate ușor observa, aceste pagini cuprind activități social-literare ce se întind pe distanțe de ani și uneori de decenii. Dar coincidența dintre apariția efectivă a acestor cărți și programul de edificare a conștiinței socialiste expus partidului și țării de secretarul general al P.C.R., tovarășul Ceaușescu, semnifică stringenta necesitate a acestor cărți și devoțiunea cu care scriitorii și-au slujit totdeauna poporul, înțelegînd să răspundă atât de direct și de exemplar unei cerințe pe care ei o simțiseră și care își găsea formularea limpede în chiar clipele apariției acestor cărți.

Am îndrăzni să spunem că trăim momentul cînd istoria îi găsește gata pe scriitorii de a-i răspunde cu gravitate și curaj, cu dăruire și luciditate.

Este acesta și sensul discuției noastre despre ultima apariție din această serie publicistică „Imposibila întoarcere“ de Marin Preda.

Și cit de serios ne-am mai putea întreba: ce durată are publicistica? În fața cărților, în fața evidenței, nu rămîne decît timpul și realitatea, cu nesfîrșitul ei izvor de apă vie. Și viitorul. Și iarăși cărțile de mîine. Adică viața.

Ilustrație de MIHAI GHEORGHE

În seara albastră

Mă plîmbam singur pe un drum de seară.
Seara era albastră ca floarea de in,
Cîteva clipe o vedeam ca prin ceață,
Cîteva clipe o vedeam din plin.

Dintr-un crîng sărac mi-a ieșit în cale
Urînd de foame un lup jigărit.
I-am spus e-aș putea să-i ofer un picior
Dacă e chiar atât de lîhnit.

A rinjit și mi-a arătat dinții,
Nu erau de oțel ci de os.
I-am arătat și eu pe al mei,
Lupul s-a-nțors în crîngul frunzos.

Pe același drum de seară albastră
Sîngur în patul lor de mătasă.
Tînuțului fire de fiare sălbatice
Dar mie nu-mi era teamă de moarte.

Văzusem oameni nemuritori
Murind în patul lor de mătasă.
Puseseră străji la uși, la ferestre,
Dar moartea tot intrase în casă.

Văzusem oameni înarmați cu săbii,
Voiau să taie luna în două, —
Au pierit de sete pe-un morman de gunoaie
Tînjind după cîteva boabe de rouă.

Văzusem puternici care strigau
Al lor să fie întreg pămîntul.
Cîntărele albe scîlbeau în soare,
Tăria lor o luase vîntul.

Ostenit m-am oprit să mă razim
De-un copac ciotoș cu coaja uscată.
Din albastrul serii s-a desprins o femeie,
În aur și-n argint îmbrăcată.

Doamne! Ce frumoasă era, ce frumoasă!
Mi-a-nțins gura să i-o sîrut.
Prea tîrziu ai venit, i-am spus, prea tîrziu,
Întoarce-te de unde-ai plecat, în trecut.

S-a topit arătarea în seara albastră,
În seara de înflorit s-a topit.
Toate uritele fiare ale finutului
În jurul meu în cerc s-au ivit.

Sînt toate gata să sară asupra-mi,
Le arăt dinții și le tin pe loc.
Zărie se-aprind, se apropie
Și mă apără cu-n cerc de foc.

Am văzut oameni nemuritori
Murind în patul lor de mătasă.
Puseseră străji la uși, la ferestre,
Dar moartea tot intrase în casă.

Zaharia STANCU

Martor al timpului

Om al cuvîntului, scriitorul este prin vocație, prin moduri însuși de existență pe care și l-a ales, un martor. Bătrînul cronicar, atent la evenimentele timpului, însemnînd cu sirg gesturi și cuvinte, iată o conștiință-martor a vechiului său. Capul său putea să se rostogolească undeva în țară, la o răsucire nefastă, dar cuvintele sale păstrau vie amintirea oamenilor trecuți. Miron Costin trăind sub o zodie inclementă, se recunoștea pe sine un biet om sub vreme, dar cuvîntul său avea să înfrunte vremea.

Scriitorii noștri au fost asemenea mari conștiințe-martor ale timpului lor. Chiar fără să fie dăruți cu virtuțile cronicarului, ei și-au apăsătorit asupra prezentului în care trăiau privirea plină de solicitudine a omului care, mai presus de orice, nu este indiferent la soarta semenilor săi. Nimic incidental în participarea pasopstitorilor la frîmțările revoluționare ale epocii. Firi aparent mai calme decît acelea, în ebulliție, ale generației romantice — precum natura bine temperată maioreșciană — n-au preferat nici ele reclusiunea, creația într-o insulă a artei sau gîndirii, ci au intervenit în disputele, în conflictele istorice hotărînd soarta neamului lor. Vizionar ales într-o aleși, proiectînd cosmogonii, rotînd sori și planete în înalta sa fantezie, Eminescu nu se simțea nicidecum înjosit, înstrăinat, de menirea sa primordială, atunci cînd urmărea chipul în schimbare continuă al actualității, depunînd mărturia unui cuget curat în cronica publicistică. Dar mărturia zilnică a aceluia ultim mare cronicar care a fost Nicolae Iorga, în opera căruia tomurile de articole adunate au greutatea tomurilor celorlalte vaste lucrări ale sale? Dar cronicile aceluia artist care a fost G. Călinescu, curioasă conștiință polimorfă răsfrîngînd prismatic culorile timpului?

Pentru toți aceștia și pentru noi nu mai puțin decît pentru modelele noastre exemplare, în lucrările și zilele care alcătuiesc făptura și viața noastră, munca la vaste opere de lungă respirație coincide ori alternează cu munca pe un șantier imediat, de toate zilele, al

publicisticii. Căci se cuvine să-ți mărturisești apartenența la timpul tău, să-ți afirmi cu bărbăție prezența, cu luciditate opiniile. Jurnalul îți oferă posibilitatea comunicării imediate cu cei cărora li se adresează, în toată opera ta, cuvîntul. Între articolele pe care-l scrii, cu conștiința clară de a vorbi — oarecum direct — peior din jurul tău, și capitolul pe care cu mîgăla îl construiești, circulă — ca în vasele comunicante — una și aceeași seva.

Căci articolul, micul eseu jurnalistic al scriitorului este meditație, este exercițiul său zilnic. El reflectă preocuparea pentru fapte și fapte, pentru evenimentul istoric, pentru fenomenul social, pentru fluctuația valorilor. Un prozator ascunde în el, adesea, un moralist, poetul un pătimas al Evenimentului. Niciun scriitor nu poate să rămînă doar un fabricant de cărți, el fiind un om între oameni, un om într-o societate care are nevoie de mărturia sa. Asemenea mărturiile ale timpului nostru, adunate de curînd în volume substanțiale sînt cele apărute într-o remarcabilă colecție a editurii Cartea Românească: Virsele timpului de George Macovescu, Pentru oamenii acestui pămînt de Zaharia Stancu, Imposibila întoarcere de Marin Preda. Destinul cuvintelor de Constantin Toiu sînt adevărate cronici ale timpului, scrise din unghiuri diverse conform personalității scriitorilor. Publicistica își dovedește prin aceste cărți validitatea, dincolo de momentul în care și pentru care au fost emise articolele adunate în ele. Mărturia nu este doar a clipei care trece: ea surprinde devenirea și îl dă o formă ce poate fi perenă. Conștiința prezentului, atitudinea asumată, pasiunea angajării sînt cîteva din elementele necesare care participă la procesul publicistic al mărturiei. Rostindu-și cuvîntul într-o împrejurare istorică, scriitorul coincide pe deplin cu menirea sa.

Nicolae BALOTĂ

Începînd din numărul viitor
revista noastră va publica
săptămînal „Memoriile“
lui Zaharia Stancu, intitulată
VIAȚĂ, POEZIE, PROZĂ.

Din presa acestei săptămîni

Cităm din poemul „Familia“ de Geo Bogza apărut în „Contemporanul“ de ieri:

„...Umbre ale strămoșilor mei, cine a hotărît ca Bistrița și Iza și Ialomița să fie fete, și nu pot să mi le închipui altfel? Și cine a hotărît ca Argeșul și Mureșul și Jiul și Olțul să fie băieți? Ce oameni au umblat cîndva pe aici, cu ce mireasmă a minții și cu ce rouă a sufletului, de ne-au lăsat o atât de plină de farmec moștenire?“

Sînt zeci de ani de cînd privesc, cu o iremediabilă nostalgie, copiii care se joacă. De mult nu mă mai joc ca ei.

Dar apele acestei țări, cu numele lor de băieți și de fete, mă reintegrează într-o familie cu mulți frați și multe surori, printre care iarăși mă simt copil. Și ne jucăm în foșnetul pădurilor, sub razele lunii, pînă la miezul nopții, cînd cădem morți de oboseală și adormim în brațele mamei noastre.“

Geo BOGZA

LUCEAFARUL

cronica literară

GEORGE IVAȘCU: „JURNAL IEȘEAN”

După *Virtele timpului* de George Macovescu și *Pentru oamenii acestui pământ* de Zaharia Stancu (*Jurnal de călătorie* de Constantin C. Giurăscu în altă categorie), *Jurnal ieșean* de George Ivașcu este a treia din cărțile de publicistică recent editate la „Cartea Românească” asupra căreia poposim în cadrul rubricii noastre.

Deși în substanța sa este o culegere de articole gazetărești — în majoritate comentarii politice —, cartea lui George Ivașcu intrunește totuși calitățile unui veritabil „jurnal” ale cărui file dezvăluie cu acuitate tensiunea unei zberi morale individuale dintre cele mai caracteristice unei anumite tipologii intelectuale. Ne referim, anume, la starea de spirit a tinerii intelectualități interbelice decis atrasă în sfera militantismului politic de stînga și a cărei activitate literară ori publicistică se desfășoară sub semnul văditei înfrîurii a luptei partidului comunist. În acest sens, *Jurnal ieșean* de George Ivașcu se recomandă ca o îndevărată „foaie de temperatură” în care sint consemnate cu deplină franchețe atât o seamă de evenimente social-politice din cea de a doua jumătate a dramaticului deceniu 1930—1940, cât și neîntrerupta stare de încordare psihologică a celui ce desfășoară zilnic operațiunile respective.

Așadar, dincolo de indiscutabilul stil profesionist pe care îl degajă, recentul volum al lui George Ivașcu are semnificația unei captivante retrospective ce își asigură interesul la lectură grație fericeitei fuziunii dintre desfășurarea turbulentoare a evenimentului politic la zi — dar devenit pe loc materia primordială a istoriei — și procesul de clarificare și delimitare a conștiinței de sine prin care trece autorul însuși. Dealtimei, articolul introductiv al culegerii (*Retrospectivă*) ca și a ne edifică în această privință, atunci cînd citim, între altele, pasaje precum cel ce urmează: „acest jurnal ieșean este un memorial, cu o succesiune de fișe caracterologice, asupra unui tip anumit, purtînd direct semnele aceluși timp anumit, pe fiecare zi tot mai mult, o evoluție ce devine tot mai amenințătoare pentru întreaga omenire civilizată, pentru țara și poporul nostru”. Explicitează substanței obiective a jurnalului — mai departe — are loc în acești termeni:

„În acest context istoric al acelor ani — de la agresiunea mussoliniană asupra Abisiniei, la Anschluss-ul hitlerist în Austria, pînă la Pactul de la Munchen și ocuparea Cehoslovaciei, în sfîrșit, de la dezlănțuirea celui de-al doilea război mondial, în septembrie 1939, pînă la capitularea Franței, în iunie 1940, cu ațitea consecințe asupra Europei centrale și sud-estice, într-un asemenea climat de ofensivă generalizată a fascismului trebuie citit jurnalul nostru ieșean. Aceasta în plan extern. Cît despre repercusiunile asupra evoluției social-politice interne, se nelege că ele erau cu atît mai acute cu cît, etapă cu etapă, zi de zi, situația se deteriora, în sensul accentuării procesului de fascizare, sub privirea îngăduitoare, apoi direct oblăduitoare, a unora din principalele virfuri ale „partidului istoric”, cu complicitatea unui aparat de stat corupt, în complexul a ceea ce va deveni dictatura regală cu toate consecințele ei”. Etc. Recunoaștem că nu am fi putut sintetiza mai bine problematica și conținutul cărții, drept care ne-am permis acest masiv „împrumut” din articolul introductiv.

Ne întoarcem la un termen întîlnit la începutul primului citat: *memorial*. În fapt, el, acest termen, definește perfect fenomenul cu implicații de-a dreptul estetice asupra căruia dorim să stăruim în continuare. În speță, este vorba de șansele pe care, virtual, le are gazetăria de „întă, desfășurată sub semnul unei vocații reale și a unei comprehensiuni social-politice generoase, înalțate, de a se converti, în cele din urmă, în autentică operă literară, aparținînd genului memorialistic. Este încă unul din aspectele demne de luat în seamă, încorporate surprinzătorului proces modern de pătrundere a jurnalisticii pe teritoriul literaturii artistice, teritoriu socotit altădată sacrosant. Oare nu se cuvine a identifica și aici, în această interesantă ambiguitate a liniilor despărțitoare dintre cele două domenii, sursa spectaculoasei concurențe, cu proza de ficțiune sau cu cea de reconstituire istorică, stîmțifică, la situația de best-seller a cărții de publicistică? Se pare că da, căci modul de lectură solicitat într-o asemenea împrejurare este, prin definiție, unul captivant, întrucît realismul fundamental al textului, în sens documentar, devine colesitor, iar ritmul „epic”, asigurat de succesiunea evenimentelor consemnate și comentate nu este nici el mai puțin acaparant. Practic, e de presupus existența unor semnificative mutații produse în sfera a ceea ce numim psihologia lecturii. Preferința cititorului pare se îndrepta adesea în direcția aspectelor de viață istorică nemijlocit trăite, acordînd mai puțin credit celor imaginate; apetitul său pentru universurile artistice verosimile pare a fi nu de puțin ori subminat de acela incitat de prezența documentului realizat la fața locului.

Jurnal ieșean de George Ivașcu intrunește în mare măsură atribuțiile unei atare cărți, susceptibilă de asemenea lectură privilegiată. Selecția articolelor publicate de autor în intervalul de timp 1935—1940, în *Gîndul vremii*, *Manifest*, *Lumea*, *Iașul*, *Jurnal literar și iesean* se impune atenției ca un tot bine articulată, capabil să deruleze cu o precipitație tot mai accentuată filmul-cronică reflectînd un timp istoric adînc traumatizat de evenimentele tragice care îl solicită în toate sensurile. Cu un efort minim, cititorul poate regnura mental, pe teme și probleme centrale, întreg materialul jurnalului, procedînd în primă instanță la demarcarea cronicii politice interne de aceea consacrată politicii externe. Capitolele ce se pot imagina și situa pe acest ax central vor căpăta astfel contururi distincte și vor recompune, totodată, un panoramic dintre cele mai revelatoare. De o parte, încordarea crescîndă, generată de convulsiile politice, sociale, economice cu corolarul lor în planul conștiinței umane, ce se consumă în sfera istoriei naționale. De alta, vertiginosele și înmărmuritoarele evenimente războinice — iarăși cu consecințele lor pe cit de diverse tot pe atît de dezastruoase — ce au loc pe plan internațional, în special în Europa. Alături de interpretările lucidă și justă a faptelor, în vederea obținerii diagnosticului celui mai potrivit, nimic nu este mai convingător decît producerea argumentului concret; ceea ce George Ivașcu nu întîrzie să facă atunci cînd tema o cere:

„Marele ziar francez „Paris-Soir” din 10 sept. crt. publică o sugestivă „Foaie de temperatură a Europei” pe ultimii 5 ani. Un just comentariu relevă că Europa a intrat „în febră” odată cu anul 1933, anul instaurării d-lui Hitler la Berlin.

Acest a corespunde cu începerea ofensivei împotriva Europei, a păcii.

Iată o mică recapitulare: La 30 oct. 1933 se încearcă un atentat asupra lui Dollfuss, de către național-socialiștii austrieci;

La 24 decembrie, același an, banda de asasini a organizației hitleriste „Garda de fier” — așa cum a dovedit trecutul proces — scâldă în sînge pe primul-ministru al țării noastre, pe I. G. Duca etc. (Simbolul Cehoslovaciei, Iașul, 16 IX 1938).

E o modalitate care, nici vorbă, nu vine deloc în contradicție cu multe altele, invederate de cartea lui George Ivașcu. De pildă cu aceea străbătută de tonurile unui patetism grav, dramatic, precum în articolul intitulat *Locul nostru în Europa*, publicat în ziarul Iașul și data 27.VII. 1940: „Totdeauna, de cînd istoria înregistrează în aceste locuri un popor și o limbă unitară, am

sălășluit efectiv, am stăpînit și ne-am gospodărit pe noi înșine, cu datini și cu legi de la străbuni.

Totdeauna, — de la civilizația agrestă a agathîrșilor din centrul Transilvaniei, pînă la creațiunile de civilizație de astăzi, — am trăit și ne-am dezvoltat armonic — e adevărat fără zguduiri și fără trimbișări răsunătoare de prestigiu și de poftă cuceritoare.

Totdeauna am dus în cuprinsul Daciei Traiane, peste care s-a suprapus firesc România de azi, o viață liniștită, modestă, uneori atît de liniștită și de modestă, încît istoriile oficiale ale altor state n-au crezut potrivit să înregistreze cum se cuvenea această viață a noastră.

Am fost — și o spunem asta cîntit — crunt loviți de alte neamuri de acele neamuri de năvălire și de pradă. Am împărțit adică o soartă ce a fost a atîtor altor vechi popoare, în timpul cumplitelor frămîntări ale evului de mijloc. Dar toate acestea au trecut, toate au fost vremelnice, căci ființa românească era adînc implîntată în pămîntul acesta.”

Cum era și de așteptat, *Jurnalul* face loc în paginile sale unor numeroase comentarii consacrate culturii în general și literaturii în special. Ne aflăm în fața unuia dintre capitolele posibile de fixat în „sumarul” cărții, în sensul sugerat mai înainte. S-a pus în chip deliberat perspectivei politice imediate, articolele despre Eminescu, Sadoveanu, Arghezi, Roger Martin du Gard, Maxim Gorki, Karej Capek s.a. depun mărturie convingătoare cu privire la militantismul estetic al autorului lor.

Să mai reținem, în fine, că volumul se deschide cu articolul intitulat *Gherea și actualitatea* (*Gîndul vremii*, 15.IV.1935) și se încheie cu un altul intitulat *Ce-am învățat de la Ibrăileanu* (*Însemnări ieseane*, iulie, 1940). Încadrînd între cele conținutul *Jurnalului*, cele două articole nu fac decît să divulge încă o dată profunzimea de credință a criticului și istoricului literar George Ivașcu.

Nicolae CIOBANU

MARIN MINCU

Critice (II)

Editura „Cartea Românească”.

ANDREI ROMAN

Neînțeleasă ninsoare

Poezii. Editura „Cartea Românească”.

DORU VALERIU VELDIMAN. Dumneata al ceva cu ingerii. Scara, cînd ție frig, arunci „oase de ingeri pe foc”, te investiești cu carne de inger și fumezi iarba pe care ei o cresc la ferocitate pentru adormirea lui Dumnezeu. Porți în vers „moartea mascată în piele de cal”, și să rizi sănătos și, uneori, albastru, ai talent, steagul de arome al poezilor îți flutură pe suflet, dar în găleata duminică cu apă vie găsești multe micușoare culese din grădina lui Marin Sorescu, Bucărești în proză (aplecă ceafa și închide ochii) sint complet nerealizate.

C.M. N-ai pătruns în țara Iobedelor. Totul e de împrumut: Și metaforele și rimele.

NICOLAE TĂNASE. Cînd te întorci în București, treci pe la redacție. Seme bune.

TITUS LUPESCU. Ce să-ți răspund la bazaconile alea? Am în minte momentan o frază timpită, pe care, iată, ți-o dăruiesc: Ezechiel, strigă căprașul, și cartofii se aliniară pentru a fi barbierii și răsturnați în cazan.

ION DUCUCITU. Ce titlu e ăsta „Cu tată surogat”? De ce nu „Cu mamă ceai de agrișe”, sau „Cu frate spumă de drojdie”? Nea Ducucitul, mă doare capul de-ale mele.

Fănuș NEAGU

postă redacției

P. CREJEJA mă numește laonic, a-vînd sentimentul că aceasta constituie o gravă acuză.

„Răspunsul Dvs. îl consider laonic. Din toate ce se poate spune spre a caracteriza o poezie (!), faptul că remarcăți doar că rima „Pom-metrou” e un copil pe lîngă „stîns-revers” a subemnatului nu mă satisfăce.”

După ce mă asigură că la domnia-sa nu contează rima ci fondul („calitate — cerință de prim ordin”) și că, reproduc textual, „la nivelul rimei accentul îl pun pe ritm”, autorul nostru ne dă o variantă pe care o consider corectă, a strofei ce, fără multă alegere, fusese luată de noi în discuție. Iată versiunea „definitivă”:

A fost o iubire mare
Ca un incendiu, ignifînt eres!
Dorul mă arde și mai tare
Cînd știu că viața are și revers.

Ei, poftim, acum ce mai am de zis!
Autorul meu „pune accentul la nive-

avantpremieră editorială

NICOLAE MANOLESCU

Teme

Editura „Cartea Românească”.

VIRGILIU MONDA

Corabia pe uscat

Roman. Editura „Cartea Românească”.

IONEL BĂNDRABUR

Fimțina Iadului

Roman. Editura „Cartea Românească”.

compendiu

NICOLAE GH. LUPU

Dospirea ploii

Debutul favorizat de ed. *Eminescu* prin publicarea acestui volum este promițător. N. Lupu are, în poezie, o expresivitate energică, proprie temperamentelor expansivitate, o mare dorință de a comunica, de a smulge azeziunea celor din jur, îl precipită. El vorbește cel mai adesea despre starea de beațiitudine pe care i-o provoacă materia grea și fertilă. Într-o asemenea stare, chiar și elementele cele mai diaphane se fertilizează. Lumina intră pieș în pămînt, ca o sămînță, aerul fermentează, umbrele se infioae și pot fi ridicate de jos. E o lume în care totul se naște plin, copleșind sub forme împetioase, o lume cu frecamțul fecundat. În această lume singurul păcat e să te sustragi generoasei maternității: „Cel care umbra singur se va simți pustiu.”

Creaturi. Concentrată, vizuinea apare în poemul de la care s-a împrumutat titlul volumului: poem încheiat cu o repudiere frenetică, dionisiacă a asceze: „O să cîntăm sub deal și vom iubi. / Bînd vin din plasa orbului asce.”

Deși atît de bogat și energic, volumul *Dospirea ploii* este doar o promisiune deoarece nu conține poeme desăvîrșite. Imagini pregnante se păstrează alături de solulul de circumstanță, ca și cum autorul ar fi compus chiar în momentul exaltării. Legăturile improvizate atînci între strofe, comparațiile complicate, cuvintele șocante, folosite cu infurigarea celui care voia să convingă, se disting acum și cad de la sine. Iată, de exemplu, acest pasaj în care versurile doi și patru nu completează cu nimic tulburătoare senzație de sărbătoare a vieții pătrunsă de pre-

simțiri: „Numai tu m-ai întrebare cînd o să mor. Și coroanele pomilor se tirau pe pămînt înspre noi/ Pietrele înfloreau în răsufare-mi ușor. Albinele mă rupeau în proaspătul roi.” — *Lumina*.

DANA GHEORGHIU

Alcazare fără stăpîni

Probabil tot o debutantă, D. Gheorghiu dă impresia că visează un vis trist și frumos pe care nu-l comunică însă decît prin crispiări ale pumnilor, gemete înăbușite și tăceri încordate. Nu vom putea niciodată reconstitui imaginea tărîmului străbătut în extaz. S-ar părea că este vorba despre o prive-liste oceanică, cu elemente amestecate primordial. Rarele fraze inteligibile povestesc despre o comunitate acvatică: „undeva o furnică tînguie marea/ iar herculiana apă deopotrivă scoțea dezmiardă.” — *Elegie-I*. Expresia frîntă semnambulic ar putea traduce, de asemenea, drama separării de marea comunione.

Citite însă neutru, textele din volumul *Alcazare fără stăpîni* (Ed. *Albatros* — 1971) se desfac în piesele componente. Nu grandioarea unei prive-liste interioare, ci dorința de a sta așezat, cuiva, în sfîrașt de ciudat. Cu un calcul pedant, autoarea fragmentează propozițiile, extirpă predicătele, inclecește subordonările. În spatele acestui edificiu gramatical ea speră să fie căutată în zadar și transformată, cu timpul, într-o legendă: „Soartă jucătorilor umbra devenită punct/ fără număr case fulgerate de lumină/ muzica tăcută a miezului de vinț/ moment adesea somnolent cărări/ prea rar un nor coafat pe voia lui/ din toamne lungi și ierni absente/ răsună norul în odaie.” — *Scafantri* — I.

DUMITRU BĂLĂEȚ

Scuturile

Autorul volumului de versuri *Topos*, atopus (E.P.L. — 1969) rămîne și în *Scuturile* (ed. Albatros) același pios peregrin care depune ofrande la mormintele eroilor sau pe treptele templelor părăsite. Inclinația sa, provenită dintr-o bucurie a culturii și a solidarității peste timp, nu e paseistă, ci surizătoare și demnă. În fața unor vestigii, D. Bălăeț vibrează calm și își ia pulsul cu o blîndă emoție. Iată-l, de exemplu, oficiînd în memoria lui Reiner Maria Rilke: „Vin la tine, tu cel cu pleoape de cîntec, cel nevăzut curgînd prin vitralii/ parfum al trandafirilor gîndului/ iar-lă-mă, nu știu ce sint și unde e zîna și noaptea/ înțelesurilor mele.” — *Reiner Maria Rilke*. Pentru o asemenea sensibilitate, mediul ideal îl constituie biblioteca. Adăpostit în culcușul rafturilor înșesate, visătorul poate pluti printre stele: „...e cald aici/ și pot gîndi frîgul stelelor/ aburînd cuvintele dinspre constelația Andromedei/ printre rafturile înalte de cărți și de teoreme” — *Biblioteca*. Călătoria însăși pare răsărire unor tomuri groase, din care se desprind ilustrate. Privirea se oprește asupra lor cu dăușie, vocea tremură de prea multă bună-tate: „Cei mai frumoși măgăruși/ se găseșc, copii, în grădina Luxemburg” — *Zeită a sudului* — 4. Chiar și atunci cînd se gîndește pe sine, fără înmîntuarea unor accori luvreși, D. Bălăeț scrie aceleși versuri sfîoșe, fluide, care se cîtesc cu plăcere: „Atunci m-am aruncat/ în apele visului/ și s-a stîrnit o vâpaie de sunete/ tot mai larg, singurînd către margini.” — *Abstractizare*.

Alex. ȘTEFĂNESCU

jurnalul unui martor ocular

Despre superficialitate

Acuzația de superficialitate e foarte adeseori folosită... Rar pierdem noi prilejul de a ne împotrivi în fața ei. Cît de superficial poate să fie X, cît de superficială poate să fie Y. Dar chiar și spiritele superficiale se indignează fără efort, mediocrității și se face ușor scrib de mediocritatea vecinului... Sîlă de mediocritate nu găsim decît genul nimanui. Indignarea este și ea o dovadă de superficialitate, cînd spumează de minie, rațiunea se întînece. Lenea de a merge în adînc năște demontare, ne indignăm sfîndă sintem incapabili să descoperim adevărul. De acia „Jurorșii” au fost întotdeauna niște leneși. Noi nu vom susține că sintem profani, iar ceilalți superficiali, noi nu vrem să spumegăm de minie, dar vrem să descoperim adevărul. Nu ne propunem decît să facem obșerțai rătăcioase sau ironice, pe tema superficialității vrem să vedem ce este în fapt superficialitatea. Din nefericire, și asta o spun în primul rînd la legătură cu mine, noi trăim numai la suprafață, la nivelul stupid și șubred al senzațiilor înșelătoare, rezerva noastră de inteligență trece nefolosită și moare odată cu noi. A trăi la nivelul senzațiilor înseamnă de fapt a nu trăi, senzațiile nu pot fi înțelese prin senzații, numai sensibilitatea e capabilă de a pune ordine în haosul senzațiilor... Toate pasiunile adulterul, violența, crima, ura, sint, oricît ar părea de paradoxal, dovezi indiscutabile de superficialitate... Nicîm om profund nu este capabil de violență. Adulterul frivol și crima atroce au aceeași origină. Se spune adeseori că în adîncul omului s-ar afla putini vis erale, obșerțai, violențe, un întreg infern... Nimic mai nedădărat. Infernul acesta doar la suprafață. Spiritele demontate de care o anume literatură a făcut atîta caz, sint în esență spirite frivole. În adînc, există iubire și inteligență, dar noi, din nefericire, nu ajungem pînă în aceste lumi... De fapt, nu trebuie înțeles prin pronunțime un loc subteran, ascuns în cine știe ce mister al conștiinței, profunditatea este o stare naturală, care nă, ușor se degradă în timp... Prin natura lui, omul este nobil și inteligent, prostia și vicul sint realități artificiale, care se adăugă, care sufoacă omul. Violența nu este numai o calamitate pentru individ, ci o stare profund artificială, nu există violență spontană, toate violențele sint produse arbitrar de miștile hotice, toate crimele sint trase de pîr. Violența nu este numai barbarie, ci și deformarea brutală a realității. Un om cu simțul realității este incompatibil cu violența... S-a vorbit adeseori despre abuzul omensic, și mai mult scriitorii s-au îngrozit de intinericul care zace în om... Eu, în acest privință sint ceva mai liniștit, deși uneori nu mă pot acuză de idilism... Eu nu spun că nu există acest blestem și trist intineric, dar eu sint că intinericul există la suprafață, în lumea senzațiilor... Se spune că senzațiile sint orbe, nu e adevărat, dacă ele sint înțelese de inteligență își capătă măsura adevărată... Nu e vorba de a domina senzațiile, senzațiile nu sint niște slugi nate să asculte de bicul rațiunii. Nu trebuie să le dominăm — asta ar fi iar o treabă frivola, cu un ceas dansant, ci să le înțelegem, adică să le primim deschis de la egal la egal.

Departate de mine vanitate de a nega reacția senzațiilor, — sigur, o femeie frumoasă rămîne întotdeauna o femeie frumoasă, o zi cu soare, o zi cu soare, dar omul are puterea de a nu deveni robul unor senzații. Omul n-are numai energie senzorială, n-are numai instincte, el are de partea lui sensibilitatea și inteligența. De aceea — pentru a procura exact realitatea, trebuie să înțelegem totuși, și senzațiile, dar și cu sensibilitatea și inteligența noastră. O trăire doar la nivelul senzațiilor năte, implicabil, superficialitatea, iar superficialitatea nu este numai imperiul adulterului ci și imperiul morții și al violenței.

Teodor MAZILU

Cezar BALTAG

cartea de publicistică

„Imposibila întoarcere“ de Marin Preda

Confesiune și literatură

Am înregistrat (conform unui dezagreabil obicei al nostru) cu însemnări paginile cărții lui Marin Preda — *Imposibila întoarcere*. Ne-am chinat amical cu tot felul de observații despre volum și autorul lui. Iar acum, când dorim să așternem pe hirtie gânduri despre această carte, o neobișnuită tulburare ne stăpânește, în stare să pună sub semnul întrebării bruma de interes pe care ar putea-o prezenta opinia noastră. De multă vreme ne stă la inimă să scriem despre acest mare scriitor contemporan dar, oricât ar părea de ciudat, ne-a împiedicat chiar împrejurarea că opera sa se bucură de o acceptare unanimă, că despre ea se exprimă, cu precizie și pătrundere, cei mai buni critici ai țării. Ce-ar mai fi de spus, ne întrebăm, care să nu semene a recăscusiniță, a comentariu lătralnic pe idei deja rostite de alții? Căci — așa cum spunea undeva un critic — prieten — adeziunea vociferantă a majorității comentatorilor literari crispează intrucivă demersul individual. O dată publicate, paginile noastre riscă să se piardă în corul general, până la confundare.

Dar toate aceste temeri, în cele din urmă, încep să-l irite chiar pe cel ce le încearcă, ele trădând un păcat de care ne facem vinovați mai rar decât alții, cel al orgoliului exprimării. Oricâtă infatuare ar respira filele noastre (ea poate fi, ținem să sugerăm aceasta, și o formă de timiditate) sunt împrejurări în care e important să spui — chiar dacă vei fi mai puțin original — ceva despre o carte importantă. *Imposibila întoarcere* este o asemenea operă. Ea nu te poate lăsa nepăsător, la apariția ei orice scriitor simte nevoia să-și spună cuvântul. Pentru că *Imposibila întoarcere* este o carte neobișnuită și angajată pentru noi toți, ea adună (și lectura este pur și simplu pasionantă!) gândurile despre societate și artă ale unuia dintre scriitorii-simbol, a căror valoare și audiență extraordinară dau o altă greutate fiecărei pagini, fiecărei fraze; poți să nu fi de acord cu una sau alta din ideile (sau doar nuanțele) unui autor atât de personal ca Marin Preda — cum, de pildă, noi atunci când prozatorul scrie următoarele: „Intr-adevăr, asta e menirea poezilor, să atragă atenția oamenilor asupra lucrurilor frumoase și să-i smulgă din grijile și obsesiile lor prea de tot terestre“, frază care (firește, circumscrișă într-un text care nu-și propune să epuizeze condiția poetului) ni se pare nedreaptă și limitativă. Menirea poezilor este mult mai înaltă, noi credem chiar că Poezia (care se exprimă, în moduri specifice în toate celelalte arte) este exprimarea cea mai pură și ultima a omului, nu doar o gentilă exhortație spre „lucrurile frumoase“ și o alinare a grijilor și obsesiilor „prea de tot terestre“, cum s-ar putea înțelege dintr-o lectură grăbită a articolului. „Ce ne spune Orion?“ La fel, unele opinii despre teatru și, din nou, despre poezie, ale romancierului, ne par discutabile. Dar, repetăm, în ansamblul lor, opiniile exprimate de Marin Preda în *Imposibila întoarcere* sunt, într-un fel sau altul, angajate pentru fiecare dintre noi, oamenii scrișului.

Intr-una din paginile cărții, Marin Preda constată interesul deosebit pe care-l arată cititorii secolului nostru față de personalitățile literare ieșite din comun, dovedit în consumarea *integrală* a zestrei lor de hirtie: nu numai romanele, poemele, piesele de teatru, eseurile sint devorate de admiratori, dar și cele mai mărunte intervenții în presă, scrisorile, paginile de jurnal intim, în fine — *cartelele* diferitelor opere. A devenit o practică editorială curentă publicarea „dosarelor“ marilor cărți. Practic, cititorul de azi intră peste autor (vii sau mort!) în casă, îi scootează prin sertare, respectuos dar ferm, îl întreabă câte-n lună și în stele. *Imposibila întoarcere* este, oarecum, urmarea acestei imperioase curiozități a cititorilor, care și scriitorul răspunde la întrebări ce i s-au adresat nu o dată sau pe care le presupune.

Volumul cuprinde scrieri cărora cu greu li s-ar putea găsi o denumire care să le adune. Găsim în el considerații despre mutațiile sociale și spirituale (cu obsesia, lesne de înțeles la autorul „Moromeților“, a soartei țărânilor în lumea actuală), intervenții în discuții literare — cu deosebire prețioase sint cele privitoare la relația scriitor-lume, scriitor-cititor — amintiri disimulate (ele, de obicei, prilejulesc portrete admirabile), mărturisiri despre etapele propriei creații, „reflecții risipite“. În plan stilistic, *Imposibila întoarcere* amintește mereu de Ilie Moromete (cum reamărcă Nicolae Manolescu), definitorie fiind *oralitatea* savantă a scriiturii. Fascinează la lectură aerul de rostire nepremeditată, ca pe apă, a unor gânduri care, sintem siguri, au cerut, în realitate, o îndelungă și anevoioasă redactare. Cascadele de întrebări și exclamații tipic țărănești (de parcă Moromete și-ar repeta, cu tipic, vorbele, ca să arate că a înțeles ce ai zis și că îndată îți va da replica — nefiind el prea convins că o vei înțelege!) — transformă lectura în deliciu și, e cazul s-o spunem imediat, îngîndurare: „Omul de la volan, se spune, își însușește psihologic o parte din puterea motorului său și devine agresiv. Ce idee pur literară! Cum să-și însușească o astfel de putere! De ce? Îi lipsește cumva o doagă? Ce să facă el cu puterea aceea decât să tot meargă pe drum și să ajungă cu bine la destinație?“ („Agresivitatea la volan“): „Cum adică, doar 5% din populația u-

nei țări să asigure restulul alimentele de tot felul hrana vitală, fructele, verdețurile, laptele, carnea, ouăle? Dar albinele? Prin ce flori și pomi fructiferi or să alerge să-și caute polenul și cine o să aibă grijă de ele în toate anotimpurile anului? Dar omizile? Cine o să mai curețe pomii de ele? Dar caii? Unde sint caii? Ce-au făcut cu caii?“ („Cîți oameni ne vor hrăni“); „Or ce fior pot da aceste drăcovenii din forța noastră omului din anul 10 000, presupunînd că ele s-ar păstra până atunci printr-o întâmplare? Ei, ce fior?“ („Sperietori de ciori“). „Oralitatea“ lui Marin Preda nu se limitează la aceste întrebări și exclamații, ea se constată și în utilizarea (alminteri, sobră) a unor formulări de conversație curentă, unele de o ironie dură. Iată, o amuzantă parafrază: „Scriitor, deci, nu-i place să fie numit, ci cum? Cetățean care scrie! Iată! Cum ar fi, de pildă, ca în loc de electrician să zicem cetățean care se ocupă cu electricitatea“ („Un cetățean care scrie“). În „Adevăr și închipuire“ autorul se distrează (nu prea vesel, de fapt, în final ajungînd la mărturisiri literare importante, exprimate pe un ton grav) redînd — cu interjecții cu tot — năzdrăvăniile unor cititori care judecă actul scriitoricesc: „și dacă scriitorul le răspunde că nimic nu e inventat din tot ce a scris el, *aha*, ar zice ei atunci, va să zică a auzit și el cutare și cutare întâmplare și s-a apucat de scris, asta nu e așa greu, sau dacă totul e imaginat, *aha*, va să zică scornești“. În „Cărți și eroi“, Marin Preda nu ezită să pună la punct o apreciere cu care nu e de acord: „G. Călinescu spunea că spiritul voltairian ar fi cam senil. Taci, că spiritul călinescian e foarte viril în *Cartea nunții*, plătitudine artificială, sau în *Bietul Ioanide*, unde estetismul ucide totul, în ciuda faptului că eroul doarme pe frig cu geamurile deschise și cucerește la cincizeci și la șaiszeci de ani tinerele fete din anturajul său: aceste cuceriri sint ridicule prin ideea de demonstrație care le animă“.

Imposibila întoarcere este, insistăm asupra acestui lucru, o carte literară, nu una de publicistică obișnuită. Portrete de personaje memorabile, ce pot fi comparate cu cele din

Ilie CONSTANTIN

(Continuare în pagina 4)

Un jurnal intim?

Descoperind America în satul românesc, Marin Preda trage aici o brazdă care rămîne a lui (și după comasare) și pe care — ne vine în minte o sugestie din Argezi — cată să o ducă în cer.

Dezleagă astfel o lume de băstinași, nebănuită, pe care o varsă în literatură, ca pe un sac cu infinite, complicate și nespuse de subtile probleme.

Ultimul țaran autentic, Moromete, încăput sub mersul inevitabil al timpului, care pietruiește drumul mare, legînd traicnic satul de oraș, privește cu ironie situația, o înțelege, explicîndu-și-o moromețian. Pagina care te pune pe gânduri a acestei cărți este cea închinată *imposibilei întoarceri*: a autorului la lumea sa, a lumii de azi la lumea care a fost.

Marin Preda, odată ieșit din roman și povestire, propunîndu-și să scrie niște însemnări, se așează pe marginea șanțului și se frămîntă. Iată cele mai autentice frămîntări de scriitor, spuse pe șleau. Puzderia de sofisticați ne-a făcut să credem că literatura noastră nu mai are nici un fel de problemă, că ne-am afla în fața vidului absolut. Acești firosoși sint anulați odată cu rostirea primelor adevăruri.

Nu este o carte de eseuri, autorul nici nu și-a propus asta. Intrăm de la primele pagini într-un laborator unde, spre deosebire de unii confrăți, nu întilnim toate opiniile, ci una singură, a lui Marin Preda, care de fapt ne și interesează.

Ce crede el despre țărani, ce gîndește despre Caragiale, Sadoveanu, Călinescu? (Nu subscriem însă la polemica prelungită cu George Călinescu. Proza acestuia nu i-a plăcut, dar, în ciuda acestei neplăceri ea rămîne oricum o piatră fundamentală).

Nu am avut ocazia să vorbesc despre scrisul lui Marin Preda. Plin fiind de fiori și parfumul *Moromeților*, profit de apariția acestor pagini, aproape un jurnal intim, spre a-l omagia, ca pe un clasic al nostru, tinăr.

Marin SORESCU

Discuția continuă
în pagina 4-a

O carte, un mesaj scriitoricesc, și înțelesurile unei profesii

Cînd o carte depășește intențiile autorului și oamenii se string în jurul ei să-și regăsească întrebările și gîndurile, cartea se desprinde de autor, păstrînd numai numele ocrotitor deasupra unui bun devenit comun.

Marin Preda este scriitorul care nu are nevoie de laude. Elogiul, cînd nu vine din respect și recunoaștere rațională a muncii altora, e vecin cu injurătura și s-au văzut prilejuri cînd născocirea elogiilor pentru alții n-a însemnat decît un mod subtil al laudei de sine. Marin Preda nu s-a lăudat singur și a fost, aspru sau tăcut, din stimă, în privința laudelor pentru alții. „Imposibila întoarcere“ carte și document scriitoricesc, mărturisește o condiție și o morală. Dacă nu acum, cu timpul, cartea va fi recunoscută ca un mesaj de breaslă plin de semnificații. Cine vede o surpriză în apariția acestei cărți nu-l cunoaște indeajuns pe acest autor aplecat asupra lucrurilor fundamentale. Pecete de viață și destin, onestitatea cărții cheamă la iubire pentru numele de scriitor și pentru rosturile sale ferme de omnie și căutare a adevărului.

Ștefan BĂNULESCU

Revanșa scriitorului asupra personajelor sale

Nici prea multă băgare în seamă a tuturor faptelor și faptulețelor nu-i bună. De exemplu, nu poți evita la nesfîrșit să-i spui mamei tale mamă numai de teama de a nu părea prea subiectiv. A spune din cînd în cînd, femeii care te-a născut, mamă nu e un fapt și nici nu făptuleț, de altă rușine cită ar părea să aibă dacă-ți faci toate socoteliile de obiectivare. Să îndrăznim deci să trecem peste aerul ușor cam jenat al evidențelor și să rostim: aceasta e o evidență!

Am auzit că, în perioada cînd mă aflam în America, Marin Preda a spus la televiziune într-o seară că domnia-sa a început să facă publicistică deoarece un poet, Adrian Paunescu, „se tot invirtea pe lingă mine cu un creion și zicea: vorbiți că eu notez. Și nota și zicea că e frumos“.

Adrian PAUNESCU

Sarea de taină și lumina din mări

Marin Preda e un nume care mă tulbură, mă fascinează și mă doare. Cînd îl citesc trăiesc senzația stranie că ne-am bătut amîndoi, acolo, în Pămînturi, simt măciucile spărgîndu-se în capul sfinț al căilor, și parcă șchiopătez în suflet, nevîdecat. Scrișul lui, alit de singular într-o literatură, e lenuș curat cu care se aprinde focul la sărbători.

Aplecat grav asupra lumii, Marin Preda culege în oglinzi nemuritoare sarea de taină și lumina căzută din mări în pămîntul românesc. Despre Marin Preda — exemplară conștiință artistică — sint dator să spun că el rămîne în inima mea o mindrie a literaturii din acest secol.

Fănuș NEAGU

Certitudinea că nimeni

n-ar mai putea să-ți ia condeiul din mină

Acum cîva timp am citit în *Lucațărul* că Marin Preda, susținător al unei rubrici săptămînale, își intruere colaborarea intrucivă lucrează la un roman. Păcat, mi-am spus, nu să mai am bucuria pe care în fiecare sîmbătă autorul *Moromeților*, ca altădată G. Călinescu cu a sa cronică din *Contemporanul*, mi-o procura cu regularitate. Dar iată o recompensă. Editura Cartea Românească publică un elegant volum de peste două sute de pagini, *Imposibila întoarcere* de Marin Preda, reunind articolele de pînă mai ieri din *Lucațărul* cu alte cîteva însemnări, tot recente.

Articolele lui Marin Preda, strîns laolaltă, capătă o nouă semnificație, sporită. Am văzut întotdeauna în scrișul lui Marin Preda prezența unei conștiințe artistice, inteligența critică, meditația adîncă asupra faptelor și capacitățile de a o exprima limpede, adesea cu umor, mai todeauna cu o foarte subtilă ironie care mi se pare însușirea sa esențială și ceea ce face finețea literaturii lui. Am vorbit o dată de o anumită particularitate a spiritului lui Marin Preda, a eroilor lui, invenții, nu copii de el după modele reale, ca, între alții, acel Ilie Barbu din *Destășurarea („conșateanul meu Ilie Barbu n-are, mărturiseste scriitorul, în afară de nume, nici o legătură cu Ilie Barbu din năvălă și film“)* care, întrebat la Sfatul Popular al raionului despre autorul personajului de ficțiune omonim, a zis: „Tovarăși! Marin Preda a fost un prăpădit. Trăise Partidul Comunist!“ — ulterior reclamînd și jumătate din drepturile bănești cucerite prozatorului și scenaristului. Ilie Barbu este în năvălă un țaran sărac, umilit care, pus în slujba de socialist, recîștigă sentimentul demnității umane, nu chiar pînă a ajunge la mîndrie dar cei mai puțin eroi ai lui Marin Preda practică discret sau pe fată o simpatie fanfaronadă, ceea ce nu pune sub semnul întrebării istețimea lor, ba, dimpotrivă, o atestă ironia este echivalentă cu detașarea, cu distanța față de obiect, necesară creației impersonale și ea ține totodată încordată atenția cititorului care vede că autorul întinde să evidențieze ceea ce realitatea interesează și are haz. În *Imposibila întoarcere* (imposibila întoarcere la ceea ce e depășit, perimat, stereotip), Marin Preda atrage subțire atenția asupra unor metehne ale vieții literare curente, destăinuind, uneori dramatic, ce înseamnă a fi scriitor: profesionist, dedicat adevăratei arte, ce înseamnă a lupta pentru a dobindi certitudinea că nimeni n-ar mai putea să-ți ia condeiul din mină.

AL. PIURU

Poiana sofistilor păguboși

„Reproșul că trăiau, practic, într-o iluzie, nu infirmă adevărul că aveau dreptate în spirit“.

Centrul, mărturisit, al prozei lui Marin Preda se află în poiana fierăriei lui Iocan în care țărâni făceau politică. Cartea de publicistică recent apărută a autorului *Moromeților* — *Imposibila întoarcere* — titlu tulburător, cînd ajungi la articolul din final, care dă și numele volumului, este o tîrzie și imposibilă și ea intrare în vorbă printre umbrele oratorilor din poiană, academie, nu chiar platonice, totuși un for de discuții fundamentale și de mare finețe în pătrunderea adevărilor omenești. Tonul pare umoristic, tonul vorbitorilor, stratagemă psihologică a unor pîrlîi, obsedați de dări și impozite, de spolierea organizată în contra lor: ei cred în puterea ironiei și a cuvîntului — sofistii din poiană — ei își închipuie (și măsurînd realitatea cu sutele de ani, se va vedea că nu greșesc, avînd toată dreptatea să procedeze astfel) că vorba roștită cu abilitate, denunțarea prostiei în termeni nu violenți, ci de îngăduință și superioritate — cum vorbesti cu cineva sau cu ceva fals întocmit, fără prea multă sansă de supraviețuire... ei își închipuie, vreau să spun, că dețin o armă formidabilă și secretă, inventată de mult, încă nefolosită la întreaga sa capacitate revelatoare de adevăr, Timpul plus inteligența.

Văd această carte excepțională de publicistică a lui Marin Preda ca pe o luare de cuvînt, ea însăși, în poiana acelor bieți sofisti *terre-a-terre*, fără succes, fără practica mersului obtuz și nespiritual spre chivernisală. Marin Preda însuși scootîndu-se un astfel de „păgubos“, față de o temă literară practic neatinșă și care îl obsedează. El vorbește acum singur în această poiană care, la maturitate, i se pare, cu un efect tot al Timpului, strîmțată, și nu „datorită compresiei pămîntului, ci pentru că pe ea nu se mai adună oameni“.

Așa se instalează în realitate, totdeauna incomod, numai un scriitor mare.

Constantin ȚOIU

cartea de publicistică

Obsesia realității

MOTTO :

„Ce-am făcut cu acel timp, când
l-am avut, de n-am descoperit pînă a-
cum unde se află cutare stea? Nimic
n-am făcut. Am fost obsedat. Atît.”

Mai întii, atracția fascinantă pentru real : cit cuprinde o zi lucrătoare, întâmplările ei sînt toate egale și demne de observat. Între cerul cu stele și pămîntul cu ierburi strălucitoare, ce se întîmplă e important în egală măsură, un imbold de-a afla, o curiozitate imensă așează ora exactă, banalul și uzualul într-o lumină de început : sensurile se întorc în cuvinte uzate, adevărurile în fațe uitate, o revitalizare pe față a lumii se întîmplă, totul devine interesant. Cred că aceasta e prima dimensiune : reveria, extazul, incintarea de a observa.

Cum se observă este terifiant. Cîteva întîmplări relatate fără participare sînt speculate apoi cu concluzii atît de neașteptate că faptul considerat îndobitoc „fără semnificație”, „mor” și „de serie” devine un fapt special. Cui să-i treacă prin cap că statul pasnic, la coadă, este evazionism social? Există o forță de înțelegere particulară ca o lumină bruscă de soare peste un teritoriu uitat? Există o pătrundere a realității pînă la cea din urmă concluzie o pătrundere în esență și-n forță, o știință a înțelegerii peste știutul obișnuit.

Dar contemplantă și specularea realității, reveria și stările de extaz au o formă de circumscriere extrem de severă, sînt comandate și asimilate moral. Disimulată în proză, vocația etică se constituie cu prielejul cărții de publicistică drept program. Fără să fie moralizantă; cartea lui Marin

Preda este acut morală și sentimentul acesta este extrem de reconfortant. De ce să nu recunoaștem, senzația aceasta de apă limpede și adîncă o avem atît de rar! S-a dezlegat și-n numele tău o problemă de viață și moarte, se vede iar orizontul, se poate merge-înainte o bucată de timp. Fiidcă vocația realității este în cazul de față și-o chestiune de caracter. Principiul moral este ferm și ierarhic, există o normă pentru fiecare din semnele receptate, fundamentul este al unui sistem. Ori nu ești din capul locului de acord ori ești contaminat pînă la identificare, tonul cărții impune și-o atitudine „în lectură”, se merge obligatoriu pînă la capăt, se crede obligatoriu pînă la capăt, este imposibil să meditezi.

„Imposibila întoarcere” este o carte de influențare, este un volum „de acord”. Programul aflat este limpede și statornic, este valabil și de actualitate, adevăzurile se produc imediat. Obsesia principiilor etice în care crede, pe care le apără și le impune prozatorul este o conștiință căreia dacă-i spunem socială numai jumătate din adevăr. Se cere un adjectiv care să particularizeze spațiul ei de mișcare într-un loc geografic precis, într-un timp istoric precis, într-un context spiritual precis. Într-adevăr am convingerea tot mai limpede că programul de conștiință al autorului „Morometilor” este însuși programul nostru de conștiință. Nu s-a auzit demult în literatura română o strigare atît de limpede și de înaltă, un credo atît de convingător.

Sânziana POP

MARIN PREDĂ

IMPOSIBILA INTOARCERE

EDITURA CARTEA ROMÂNEASCĂ

Confesiune și literatură

(Urmare din pagina a 3-a)

nuvelele și romanele autorului, mișună prin pagini, precum al fratelui Gheorghe care a și construit „Jumătate din societate” și lucrează la „Jumătatea aialtă”; de neuitat este prietenul din „Compromisul cu ideile” prins magistrul, din cîteva linii : „E neîmpăcat. A citit enorm, și cu ani a căpătat, datorită acestor lecturi, un vocabular criptic și sumburu, în timp ce sufletul lui îl vezi parcă zbătîndu-se să iasă la lumină prin această plătosă de fier a ideilor. Abia deschide buzele, se uită drept înainte necruțat, iar imaginea lui e obsedantă, descul cum stă pe prispă casei, pămîntu la față și păt de o bătrînețe care începe să-i ia din violența gîndirii, dar fără să-i aducă împăcare”. Acest personaj care smulge și admirația „prin cunoștințele sale haotice” este eroul unor întîmplări ilariante, precum următoarea, povestită succint dar cu forță de Marin Preda : „Au vrut odată unii care nu-l suportau ironiile mușcătoare să-l bată, au spart becul din încăperea MAT-ului și au tăbărit pe el. L-au umplut de sînge, l-au tăiat pe obraji. Așa credeau ei. Cînd au aprins însă lumina, furia lor n-a mai cunoscut margini. Îl bătuseră și-l schilodiseră pe altul, unul dintre ei, în timp ce el, prietenul meu, se smulsesse de sub grămadă și reușise să fugă. Cel care fusese luat drept el l-a dat pe urmă în judecată fiindcă n-a vrut să stea să fie bătut, învinuit adică atît pentru că a fugit, cit și mai ales pentru faptul că a fost cioprit altul în locul lui. Ar fi trebuit, pe-sembne să dea un chiot ca să-și anunte astfel dușmanii ! „Bă, nu mai dați, că eu am fugit !” Mare nerod și ăla”. E atîta viață în redarea (cu umor și înțelegere superioară) a acestei farse țărănești, încît cu adevărat regreți că unele dintre multele mișcări epice din *Imposibila întoarcere* nu sînt cuprinse în narațiuni de amploare. Acest regret se cuvine să fie însă judecat cu prudență, la urma urmelor și cartea de care vorbim avîndu-și justificarea ei literară proprie zisă. E ceea ce ne sugerează autorul însuși în excelenta parabolă intitulată „Neobosita inventivitate a tipului infect”, cînd apreciază că întîmplarea pe care o narează nu e din cele ce pot fi folosite în literatura de ficțiune. Credem că, așa cum e povestită și comentată acolo, întîmplarea respectivă își află cea mai rotundă și mai puternică exprimare, cu o idee subtilă și profundă. Cite alte portrete și situații exploatabile epic nu sînt risipite în această carte de „publicistică”, pe care alți autori cu o inventivitate și cunoaștere a lumii reduse n-ar fi știut cum să le mai dezvolte ! Vrem să spunem, în concluzie, că *Imposibila întoarcere* este o carte bogată, unde cititorului i se oferă nu doar atitudini și confesii, ci bucăți de literatură curată, că Marin Preda își spune opiniile despre viață și scris tot prin intermediul literaturii, continuîndu-l pe prozator.

Credem că aceste deosebite pagini ale actualului volum pot fi cel mai bine definite cu înseși cuvintele autorului valabile, în general, actului de creație literară : „În lumea în care trăiește, scriitorul, fascinat de ceea ce vede, poate lansa o sondă și, în seninătatea conștiinței sale, poate să studieze datele acestei lumi și să ne dea, poate nu chiar un răspuns, asta, uneori, e atît de ușor, ci posibilitatea de a contempla noi însine propria noastră viață, cu toate enigmatice și problemele ei insolubile. Și atunci poate fi sigur că urmărirea gestului său creator vor fi impredictibile”.

Marin Preda ?... Sînt un citadin, pînă în măduva oaselor mele. Deci nimic mai firesc decît solicitările „Lucașfărușului”, care mă confruntă consecvent cu fenomenul necădînd. Fie ! Bu-nicii mei au fost și ei niște Morometi. Au murit însă, fără speranțe, în pusta maghiară de pe vremuri. Am pierdut contactul cu acești morți ai mei. Nici mormintele lor nu le mai știu. Sînt un citadin.

„Moromete” al lui Marin Preda este o personificare deîntorie a jaranului român, văzută într-o anumită perioadă a istoriei poporului român, într-un anumit peisaj, într-o anumită stare. Precum apare și „Ion”, într-o anumită stare, într-un anumit timp și mediu. Este oare Marin Preda — Moromete ? Săritre, pe care Marin Preda nu-l agrează — și așa e dreptul lui — dezvăluie cauzele dramatice pentru care Flaubert e identic cu Mme Bovary. Speculații ? O analiză nemeipomenită, și monumentală, o incursiune psihologică, estetică, filozofică și istorică pînă la ultimele limite posibile. Să-mi fie îngăduită o observație cu totul personală, din afară, o părere particulară, și nu o judecată, eu fiind scriitor maghiar, însă fiind totuși „membru al familiei” : — exegeza bogată a romanului *Moromete* a atins și stadiul mificării. Ceea ce s-a întîmplat, de altfel, și în literatura noastră maghiară cu cite un bun, sau foarte bun roman țărănesc. Un roman bun, țărănesc, neîrăscut, este un roman. Mificarea temei, ca să fie imediat de acord cu autorul lui *Moromete*, este un moment sociologizant, adică extraliterar.

„Imposibila întoarcere” : o bună parte din aceste 200 de pagini ale literaturii române — accentuez — de azi demitizează pe *Moromete*. Și cu asta, Marin Preda îl pune la locul lui cel mai exact pe Marin Preda. Am citit „*Imposibila întoarcere*” însă ca scriitor, nu sînt nici eu critic literar, precum nici Marin Preda nu pretinde că ar fi.

Cred că experimentul autodefînirii cere din partea scriitorului un curaj extraordinar, mai mare chiar decît scrisul unei opere epice sau poetice. Și cu risc și mai mare, Automitizarea este ridicolă. Drumul spre adevăr este demistificarea și demitizarea. „*Imposibila întoarcere*” este o autoexegeză : o incursiune cu toate că diversă prin genul literar, totuși unitar-psihologică, estetică și istorică privitor la lumea personală artistică și de gîndire a romanțierului Marin Preda : o pătrundere sacadată, dar verticală, într-unul dintre fenomenele naționale românești : literatura. O anumită literatură, literatura lui Marin Preda. Și pe acele pagini, în care scrie despre literatura altora, Marin Preda scrie despre etica și responsabilitatea — plebeică — a artei lui, ca arta contemporană românească. Ce este literatura lui Marin Preda pentru Marin Preda ? Realitatea, conștiința, magia și exactitatea cuvintului potrivit, responsabilitatea, pasiunea pentru căutarea adevărului istoric în cel personal, inteligența și înțelepciunea, polemică cu soarta, și o sensibilitate înțelegere intelectuală a fenomenelor umane și impersonale : determinante și provocator contradictorii, deci copleșitoare și dramatice. Am descoperit în „*Imposibila întoarcere*” o obsesie artistică și a mea, căutarea adevărului ; totul este legătură, relație, corelație conexiune, interdependență și nicidecum relativism. Nemi-lasă respingere totuși, a neomeniei intelectuale. Marin Preda s-a format în perioada și în spiritul antifascismului generos : ca să citez o frază din *Scînteia* de azi, cînd scriu aceste rînduri „unitatea antifascistă, care s-a realizat, deasupra convingerilor filozofice sau politice personale, sub impulsul comuniștilor” — cînd aceasta reprezintă singura idee de sinteză, de gîndire și concepție de praxis — poate într-un sens filozofic gramscian — a salvării patriei de dezastrul fascist-imperialist care s-a năpustit asupra ei. Noi, o bună parte din această unitate antifascistă : PATRIOTICĂ. Și „urmuziști”, de care pomenește „*Imposibila întoarcere*”, au servit cauza poporului. Am îmbătrînit împreună și am rămas tineri împreună. Să ne întrebăm din cînd în cînd dacă am rămas tineri !

În literatura maghiară din România, autorul *Morometilor* are confrăți de concepție foarte apropiați. Între ei — un mare prozator, Sütő András, (mari prozatori nu se găsesc în fiecare colț de stradă ! Nu în fiecare sat !) și un romanțier excelent, Szabó Gyula. Ce nenorocire acel adevăr spus de Marin Preda : traducerea nu pot decît să omoare originalul,

ceea ce rămîne, spune Preda, este anecdoticul. Noi, scriitorii maghiari, simțim dificultatea traducerilor, aici, în patria noastră ! Avem, deci, în România și o literatură țărănească scrisă în limba noastră maternă, pe aceeași coordonată. Înruđită spiritual, cu Rebreanu, Marin Preda, Fănuș Neagu. Nu sînt numai Sütő András și Szabó Gyula ; perioada interbelică ne-a dat chiar cîteva romane extraordinare, scrise de unghi din Ardeal, din sinul satului pur românesc, niște romane scrise cu mare artă, și autenticitate, române de revoltă. Traducerile micșorează originalul ? Nici micșorate n-au fost aceste cărți interesante pentru Marin Preda, pentru conștiința revoluționară română : n-au fost traduse. Doar o carte a lui Szilagyí Andras — în limba croată și germană, cam patruzeci de ani în urmă. Dar nu despre asta, ci despre „*Imposibila întoarcere*” vreau să meditez. În literatura maghiară de la noi apare și reapare în permanență o întrebare neliniștitoare, o cerință etică necesară a substanței naționale — a specificului, cum zicem noi, — dar și negarea acesteia : spiritul critic aplicat nouă însine,

care în cele mai bune cărți ale ei, tot din realitatea unui grup social izvoară, numit naționalitatea conlocuitoare maghiară din România, o categorie etnică, și care în fond, și în majoritatea ei covârșitoare a fost și este încă, în mod definitoriu, compusă din țărani, însă și cu tradiții citadine memorabile. Structura ei sociologică este identică cu cea românească. La fel și structura istorico-literară prezentă, înțelegînd prin ideea de prezent cincizeci și cîțiva de ani. Această țărănime maghiară de la noi, cu toate că are trăsăturile ei sufletești, proprii, personalitatea ei, ca și cea română, cu multe înrîudiri, cu multe paralelisme, dar și cu trăsături diferite, originale în cadrul aceleiași istorii, această țărănime se află azi, împreună cu țărănimea română, în vîltoarea aceluiași schimbări ale structurilor sociale și de conștiință. Vrem, nu vrem, miticism, nemiticism — sîntem supuși legărilor ireversibile care provin din dezvoltarea rapidă a statului nostru. Artistul și gînditorul realist Marin Preda se plasează între aceste coordonate, altele decît în perioada creării lui *Moromete*. Se petrec deci schimbări, convul-

Drumul spre adevăr : demistificarea și demitizarea

spirit care se lovește de miticism și mitizare, o stare de anxietate, poate poporanistă, o anchilozare pe un singur punct și anume că n-ar exista, în afara țărănimii, nici o altă garanție pentru entitatea națională „imuabilă”, „eternă”, poate. Poate. Și gîndirea noastră e în mișcare. Ultima carte a lui Sütő András a înfruntat și a răsturnat această anxietate, ea demitizînd „complexul” țărănesc maghiar în literatura acestui popor de la noi din țară, oferind o viziune despre țărănime, deschisă, — istorică, desigur. Responsabilitatea socială, profund conștientă a lui Marin Preda în „*Imposibila întoarcere*” are o adîncă pătrundere în realități ale gîndirii și un simț ascuțit al istoricității prezentului. Prezentul este timpul, de cînd trăim noi (care trăim), pînă cînd trăim. În privința curajului acestei confruntări a realității cu idealul în cartea „*Imposibila întoarcere*”, ea poate să însemne și un exemplu etic pentru literatura maghiară din România, un dragim moral pentru cei ce își văd oglindită dragostea de adevăr în mărturiile scriitorului român. Știind că problemele adevărate ale unei existențe naționale pot fi surprinse în mod realist doar pe linia observației critice, în înțelesul ei marxist, iată că Marin Preda ne conduce spre demitizarea descoperire a structurii de clasă a oricărei societăți. Ce va fi într-o societate fără clase ? Dacă vom trăi, vom vedea. Istoria vie a claselor e plină de surprize. Un roman însă este un roman. Este artă, și nu un tratat sociologic. O confesiune, o analiză literară chiar o autoanaliză a artistului, pe lîngă că este o operă de artă, de cuvînt, de stil, de stil de gîndire, este înainte de toate gîndire directă, fără transpuneri, fără artificii, o pătrundere nemijlocită în real, adică o călătorie în lumea raporturilor imanente ale realului. Depinde de fel de gîndire. Nici mitizarea nu poate funcționa fără actul gîndirii. Secolul nostru a produs mituri naționale, sociale, și de clasă. Gîndirea realistă a lui Marin Preda le discută, pentru a-și scrie opera cu detașare, și pentru a fixa mai exact semnificația socială istorică adevărului. Deci Marin Preda poate să fie și o exemplu plin de sugestii, de înrîniri pentru autodefînirea literaturii maghiare de la noi,

șiuni sufletești aproape tectonice, se schimbă conștiințele și nu numai noțiunea de țărănime, chiar noțiunea de națiune se îmbogățește. Pretutîndeni. Chiar și în sfera capitaliste. Iată : demitizarea *Morometilor* dintr-un alt unghi ! Cele trei pagini și jumătate — splendide ! — al căror titlu se găsește și pe fruntea cărții lui Marin Preda sînt zguduitoare. Copleșitoare ca artă și ca adevăr. Paralela la „*Imposibila întoarcere*” a scris-o, aproape concomitent, Sütő András. — Ce rău îmi pare că Marin Preda nu știe ungurește ! Ce să facem ? ! — Demitizare, demitizare... la urma urmelor, care este cheia demitizării lui Marin Preda, în „*Imposibila întoarcere*” ? — Răspingerea oricărei absolutizări, pietrificării, imobilității, intoleranței, amenințării, brutalității, violenței. Fie cu numai spirituală. Nici o idee, nici o speculație, nici o iluzie (cum îmi apare o carte, o confesiune contra iluziilor, poate îndeva înrîudită cu cea a lui Marin Preda), nici o amenințare nu poate — fără intoleranță agresivă dogmatică — să se absolutizeze. „*Imposibila întoarcere*” este o confesiune prin excelență nedogmatică, cu toate că pledează pentru concepția acestui autor despre artă, pentru arta lui. Mai mult „*Imposibila întoarcere*” este o carte antidogmatică. Marin Preda contrapune mitizării pasiunea rațiunii, a cercetării neliniștite, contrapune intoleranței — întrebările intelectuale, ale inteligenței, ale priceperii, ale bunului simț — de fapt toate — sinonime ale eticii artistului lucid, realist. Aceste sinonime, am putea spune, corespund de fapt limbajului eticii artistice, în gîndirea autorului despre raportul dintre cele două categorii suverane, dar interdependente, literatura — viața, sau chiar literatura — istoria. Nimic mai apropiat, mai înrîudit, între tendințele de gîndire în literatura din România, scrise în diferite limbi, — nimic mai împreună — pe nivelul necesităților interumane, deci istorice. Și la urma urmelor : trăim împreună — independent de măsura în care unii dintre noi sînt prezenți în circuitul mondial al literaturii — coexistăm cu toate intențiile, adîncirii, cercetării și căutării similare, înrîudite, identice de pretutîndeni. Substanța națională, existența națională a popoarelor, a culturilor, ridică în permanentă marea proble-

mă a secolului : a exista independent, a exista independent-împreună. Contradițiile însă produc violențe mituri, dogme, dar și cărți extraordinare, antidoturi ale iluziilor. „*Imposibila întoarcere*” este o carte românească. Nu știu în ce măsură ar înțelege-o un australian, sau un englez. Noi o înțelegem. O înțeleg și eu, cu toate că sînt un citadin. Desigur — despre asta am mai pomenit de cîteva ori — sînt un citadin. Am cutreerat Europa secolului nostru în tinerețea mea ; orașele mari le-am cunoscut timpuriu. Și am cunoscut arta și literatura lor. Aș putea să mă cert cu Marin Preda, cu unele păreri ale lui, să zicem, conservatoare, privilegiate la arta altora. Nu mă cert. Nu ne putem certa, fiindcă sîntem împreună interesați într-o problemă mai apropiată : soarta literaturii în această țară a noastră, pe acest pămînt natal comun, și fizic, și spiritual. Totuși — două mărturisiri, Marin Preda respinge pe Joyce și pe Picasso. Îl înțeleg. Nu-i puteau da o trăire, cu toate că el, Marin Preda, a apărut și între „Urmuziști”, dintre care a plecat și unde s-a întors, și iar a plecat. Păreau cam nebuni. Dădaluș al lui Joyce și *Moromete* al lui Preda ? Întîlnirea lor ar fi absurditatea absurdităților. Sotoc că Marin Preda este stimabil de consecvent. Tot așa cu Picasso... Eu, însă, care am trecut în copilăria, mea prin catolicismul cel mai dogmatic, cel mai agresiv, și în prima parte a vieții mele am cunoscut oprimarea naționalității mele, o dublă oprimare, am fost deschis față de revolta imensă a irlandezului, care s-a răzburat în cărțile lui nu numai pe catolicismul dogmatic și agresiv din Dublin, dar s-a răzburat cu geniu chiar pe limba engleză, căci Dublin a fost și centrul revoltei irlandeze contra ocupațiilor englezi. L-am citit, de altfel, pe Joyce în lunga noaptea de rezistență, de revoltă în contra nemților. Cu toate că el n-a fost deloc marxist. Presupun că am fost și în timpul acestei lecturi marxist și, în același timp am învățat umil și atent de la Joyce tehnica asociației poetice, mai mult a asociației fonetice. În acea noaptea lungă, Dealțul tehnica lui interioră și-a cucerit un rol important în structura, în modalitatea stilistică din „*Imposibila întoarcere*”. Și Picasso ? Literatura — bună — rea, pe care am făcut-o (n-aș îndrăzni să o apăr în totalitatea ei) este întrețesută cu lina arsă a războiului civil din Spania. În 1937, vara, într-o gară a unui oraș în apropierea frontierei, am fost ultimul prieten care și-a luat rămas bun de la Geo Bogza care pleca spre țara banilor, bombardată, arsă, distrusă. Cu cîteva luni mai tîrziu am stat prelung impietrit, și cu lacrimi în ochi, în fața tabloului Guernica, la Paris. În aceea toamnă eroică și tristă a anului 1937, Guernica a fost cel mai veac loas al culturii naționale, de o mie de ani a bascilor. Port tabloul Guernica al lui Picasso pe un medalion invizibil, pe un lanț, invizibil pe pieptul meu ; numai mina rece a morții mi-l va rupe. A existat un Joyce român, care însă nu a fost Joyce ; l-a ascuțit pe marele Ion Luca pînă la infinit, pînă la moartea cea mai absurdă, și bănuiesc, că la acest act disperat l-au împins cei doi domni, care l-au condus și pe Josef K. pe ultimul lui drum, ca să-l înjunghie. Bănuiesc asta, fiindcă tatăl meu a fost un funcționar al imperiului Austro-Ungar, al acestui imperiu de cosmaruri despre care am scris un roman, pe care-l va edita chiar Marin Preda. Nici pe Josef K. nu-l cunoscusem, cînd am scris această carte despre naluci, și Kafka a fost și totuși prezent pe paginile lui. Kafka a fost o realitate, trăită de mine, în familia mea. Copilăria mea sumbră stă mărturie : Kafka a fost un realist. Urmuz ? Traducerea mea din Urmuz, la care lucrez de mult, am sleit-o luna trecută la Yalta, la Tbilisi, am meditat asupra cîtei unei fraze urmuziene, spre mieznoapte, la Riga și la Tallin am descoperit mereu noi semnificații. Să nu vă mire vulgaritatea mea : semnificații profund sociale, semnificații ale revoltei. Semnificații profund realiste. Există Marin Sorescu și Nichita Stănescu, există Paszkandi Geza și Szilagyí Domokos, (Vai, aceste traduceri ucigătoare !) Au făcut ceva pentru această patrie. Ce și Joyce pentru Irlanda, dar la urma urmelor tot Anglia a cîștigat în urma lui : a scris în englește ca să se răzbuie. Ce contează ? Această răzburare, a lui, e valoare națională engleză, o mîndrie a literaturii insulei — doar a fost scrisă în limba engleză. Și Picasso pentru Catalagna : a rămas și rămîne catalan pînă la moartea lui, poate apropiată. Și Kafka. Ce n-a dăruit literaturii germane ! A făcut evreu. A făcut, poate, ceva pentru umanitate. Pentru ce altceva s-ar fi revoltat în contra neomeniei, suprimării personalității, în contra violenței opririlor ? Nebuni, sau nu, în fiecare dintre ei s-a dozat o cantitate imensă din exploziibilul național. Cosmopoliti ? Văzute de noi, La Dublin, la Londra, la Paris, la Barcelona, la Praga, la Berlin optica se schimbă total. Dădaluș, cînd pe *Moromete*, ce ar înțelege ? Și, poate, totuși. Am subliniat într-o frază pe paginile 184—185, unde Preda scrie despre etojina romanului Intrusul (roman etjina), „nelerirea ne dă dreptul să chemăm în întreg universul”, Dădaluș a fost destul de disperat ca să aiba o mare putere de înțelegere. Și cred, mai ales Picasso. Este comunist. Este catalan. L-am văzut picturile, acum și în Uniunea Sovietică, la Muzeul Pușkin și în Ermitaj. Și am văzut, m-au incîntat apostolii albaștri a lui Rubliov. Nu m-ar supăra, dacă l-ar spune cineva : alt nebul. Poate... Dar nu mă cert cu Marin Preda. Vreau să spun doar că este minunat, este uman, e bine că el nu mă va excomunica pentru prezența mărturisire. Știu precis că nu mă va excomunica. Din înțeleapta carte a lui, scrisă de fapt despre *Moromete* și *Marin Preda*, sever cu ei însuși și înțelegător față de cei care nu sînt el, este minunat cred că este un exemplu, că în ciuda părerilor mele diferite despre Joyce și Picasso (este vorba de concepții estetice, care contribuie la asta) pot să fiu și sint de acord cu cartea lui Marin Preda „*IMPOSIBILA INTOARCERE*”, fiindcă da, cel mai important lucru este ceea ce ne leagă. Nu cred că „*Imposibila întoarcere*” ar fi doar o culegere de publicistică, „*Imposibila întoarcere*” este o concepție, o mărturie, o carte a speranței, a noastră a tu-ori celor care sînt uniți de faptul că nu mizează pe mituri, ci se rezază pe etica intelectuală, refuzînd violența antipirituală, și avînd încredere în inteligența și pricepea artistului cinstit. Și în noi însine. Am dobîndit totul în cursul unei bucăți de istorie, cu mare dificultate. Ne-a costat ceva, ca să ajungem la refuzul excomunicării. Cine a fost odată excomunicat nu cade în acest păcat. Mai ales dacă știe că excomunicarea e o iluzie Rămîn opere, Rămîn principile reale. Rămîne valoarea.

Un scriitor maghiar, un citadin păcătos, te îmbrățișează, Marin Preda !

Meliusz JOSZEF

Poezie și seninătate la Văleni

Într-una din zilele de iarnă ale începutului lui 1971, în ianuarie mi se pare, mă aflam într-un oraș afumat, sălbatic și măret de pe suprafața acestui pământ, mă aflam departe de țara mea, într-o mare singurătate și neîncredere în lume, când am auzit că unul dintre cei mai buni prieteni ai generației mele, unul dintre cei mai suferinși oameni onestți pe care i-am cunoscut, poetul Miron Radu Paraschivescu e grav, grav bolnav.

Peste această știre s-a suprapus, atunci, din nou, hohotitoarea distanță, și frenezia spaimei, și neputința de a controla omănițele, și născutarea aspră a celui care mă privea, și fumul desigur, și fumul — fumul ca o urmă a unui rug care a plecat, care a izbucnit de pe pământ — și s-au suprapus transacționalele și problemele acelei lumi și știrea a început să devină capăt de legendă, și în loc să mă doară o regăseam în mine ca pe o cicatrice, și-mi era cu neputință să-mi imaginez ce-mi spunea ea.

După aceea, o altă știre a venit — să-mi spună că, da, prima știre e adevărată și că nu numai că Miron Paraschivescu e bolnav, dar că — într-o zi de februarie a anului 1971 — Miron Radu Paraschivescu a murit. Abia în acea clipă, când am realizat că ultima lui scrisoare, răspuns la o scrisoare a mea, o dictase soției lui și că-și păstra și în ea aceeași demnitate, strigând „dar ce să vă mai plătisească cu vârcărele mele; era de mult o viață la care mă consolam că pot să plec”, am putut să sufăr cu adevărat. Mi-am închipuit sursa lui, prevăzuse, „ca un vreasă limi este mîna” și mi-am reamintit lăzua luptei lui „contra Mării Prolițoate Doamna Moarte”.

Și, după aceea, iarăși obișnuința, iarăși trebuiriile zilnice și uitarea existenței. Pentru că noi asta ultim de cele mai multe ori în această viață a noastră, asta ultim noi: viața. Le facem pe toate excelent, cumpărăm scaune și spargem scurmiere; deschidem ușa și respingem sau acceptăm umiliția; imblinzim motani și mergem în muncă; și nu ne odihnim; eredem în formule chimice și ne simțim vinovați de crimele meri, niciodată de cele mici; și nu uităm decit viața. Și dintr-o dată ne aflăm în fața ei, în fața ultimelor ei vagoane și parc-am vrea să sărim și ne prindem de unul din ele. Și de cele mai destule ori ne e dificil să o facem. Dar de și mai multe ori ne e imposibil.

Am plecat, deci, la Văleni de Munte să răscumpăr absența umărului meu de sub sicriul în care s-a aflat Miron Radu Paraschivescu. Am plecat sumbru, foarte sumbru, înspăimîntat și vinovat.

Mă întorc de la Miron Radu Paraschivescu cuprins de o enormă seninătate. Nu știu cum o făcut el, nu știu cum a reușit el să ne dea un exemplu și în ultima clipă, în clipa aceea cînd nu se mai pot da decit ultimele exemple. Și el ne-a dat în ultimele lui clipe un exemplu de seninătate. Și pentru că n-am să pot niciodată să descriu moartea lui, am să descriu aici câteva dintre primele momente ale posterității lui Miron Radu Paraschivescu.

Merele și prunelile din grădina lui sînt, intacte, sînt mari și se coc.

Fîntina din curtea lui are apă.

Cinele din curtea lui latră și, dacă te apropii de el, mușcă.

Făstecile casei lui se deschid și se închid.

Cărțile din biblioteca lui au litere care semnifică, au autori și semne de carte, ca dovadă că s-a trecut prin ele, și că acela care a trecut prin ele s-a și oprit undeva.

Sotia lui face curat în fiecare zi în biroul în care a scris Miron Radu Paraschivescu. Ea rînduiește manuscrisele, deschide ferestra și răspunde la scrisori, întoarce ceasurile ca dovadă că timpul trece.

Cine vrea să vină la Miron Radu Paraschivescu, mai bine zis la casa lui, îi întreabă pe localnici, cînd nu știe drumul: „Unde stă Miron Radu Paraschivescu?” — și localnicii arată cu mina spre casa, nu spre cimitir, și dacă mergi acolo observi că într-adevăr acolo stă Miron Radu Paraschivescu.

de Munte, din curtea și din grădina lui. El lipsește, el care a dat numele acestei minuni care e opera și numele acestei vieți care e morala lui. El care și-a iubit dușmanii și și-a apropiat toate generațiile de după el. El singurul recunoscut de toate generațiile, el singurul care merita seninătate, numai el n-a apucat s-o aibă.

Vorbesc cu Miron Radu Paraschivescu în curtea de lângă casa lui, vorbesc cu adevărat cu Miron Radu Paraschivescu.

— *Drăgă* — zice el grăind ca întotdeauna cînd are să-și exprime o mirare — *drăgă, trebuie să scoatem o revistă. Ascultă-mă pe mine. Dar trebuie să aducem la ea numai oameni care sînt în chestie.*

— Dom' Miron, nu v-a mai ieșit din cap ideea cu revista?

— *Ascultă-mă Andrușca* — zice el în felul cum mi se adresează la momente de destăinuire — *ascultă, mă, ție nu ția intrat în cap, ca să preiau expresiunea ta, că mie îmi place tot timpul același lucru?*

— Am auzit că ai fost bolnav, dom' Miron.

— *Te cred și eu, sînt om bătrîn. Dar nu-mi duceți voi mie grija asta.*

— După aceea reia o frază dintr-un interviu pe care mi l-a dat acum cîva timp.

— *Să ajung eu la media de 90 de ani, airăc-nule tînă.*

După aceea cuvintele se sting, se aud merele căzînd, cînd trece un helicopter, în fundul curții e Teleajenul, au venit cîțiva țărani să cosească „iarba de la dom' Miron din curte”, cum zic ei, și mergem la cimitir.

Este crucea aceea pe care a descoperit-o el, o cruce de la 1700, o cruce pe care o iubit-o el cu seninătate, cu adică singurul punct de rezim al artei, al vieții în lupta cu stihile.

Miron Radu Paraschivescu a urit nedreptatea, a urit necinstea, Miron Radu Paraschivescu n-a fost neubun decit atîta cit sîntem fiecare. Deosebirea dintre el și noi nu stă în aceea că el era neubun și noi toți ceilalți sînătoși, ci în aceea că el recunoștea ce e neobșnuit în el, iar noi vorbim tot despre el. Dar el era senin. În plină furie a colectivității literare, el privea lucrurile cu seninătate. Poezia lui era senină, viața lui era limpede, revolta lui era senină, iubirea lui era senină. Privea mormintul lui și crucea de pe mormintul lui și epitoaful de pe stilp și văd în rîndurile epitoafului cuvîntul *a zîmbi*. Reiau lectura, îmi regăseam cuvintele și înțeleg că atît de senin o fost Miron Paraschivescu, încît a hotărît ca pe crucea lui să figureze cuvîntul *a zîmbi*: „*Cînd zîmbiți din inimă plare va zîmbi și el cu voi!*”. Încă nu a răsărit iarba pe pămîntul dimprejurul mormintului. Nu știu de ce. E o zi însorită, o zi de toamnă, ceea ce am lăsat viu, cel mai viu, se află micșorat, aici, în apropierea neantului. Desigur, n-am să strig ca toți cei ce nu-și găsesc cuvintele pentru a exprima o durere mai mare decit cuvintele: „*el n-a murit!*” Știu foarte bine că „*el a murit!*”, a murit cu adevărat, dar omagiul meu este să-l recunosc senința posteritate, încrederea în această inimă înconjurată de costume, accidente, speranțe și erori care e omul, să-i recunosc puterea de a rămîne printre noi nu numai prin faptele sale vechi, nu numai prin cărțile sale vechi, ci și prin seninătatea lui de după moarte și care seamănă a eternitate. Mino lui subțire și slabă îmi pare că mai scrie și acum. Și dacă noi toți știm că el a murit, dacă noi toți plîngem moartea lui (unii de frica morții noastre, alții pentru că l-am iubit cu adevărat) eu vă rog să vă așezați cîteva clipe în secret pe undeva prin apropierea locurilor din grădina unde se joacă Mitică Paraschivescu, băiatul lui Miron Radu Paraschivescu, și să-l auziți spunîndu-mi:

— *Tata a plecat în lună* Mi-o spus: „*Mitică, eu mă duc în lună*”. L-am întrebat de ce? Mi-a răspuns: „*Pentru că acolo oamenii nu mor*”.

Și tu nu vrei să mori? L-am întrebat. *Ee, nu e asta chestia, dar vreau să te văd mere, și n-aș mai putea*”. Mi-a răspuns. Da, tata a plecat în lună.

Și dintr-o dată, senin și frumos Mitică, băiatul fără tată, băiatul celui care ne-a fost nouă tuturor atîta timp pînă, încît numai singurului său băiat nu i-a putut fi. Mitică zice:

— Am auzit că pe lună nu e apă. Trebuie să cresc mare, să merg să-i duc tatei apă, fiindcă n-are cu ce să-și ia medicamentele.

Și dintr-o dată, senin și frumos Mitică, băiatul fără tată, băiatul celui care ne-a fost nouă tuturor atîta timp pînă, încît numai singurului său băiat nu i-a putut fi. Mitică zice:

— Am auzit că pe lună nu e apă. Trebuie să cresc mare, să merg să-i duc tatei apă, fiindcă n-are cu ce să-și ia medicamentele.

Și dintr-o dată, senin și frumos Mitică, băiatul fără tată, băiatul celui care ne-a fost nouă tuturor atîta timp pînă, încît numai singurului său băiat nu i-a putut fi. Mitică zice:

Inedite nicolae labiș

— fragmente dintr-un volum dedicat poetului,
în pregătire la „Cartea Românească” —

Eminesciense

Ași vrea să adun în sufletul meu
Fiecare frunză veștedă ce o lasă, foșnind,
Creanga teiului, ca o coroană
Pe piatra rece, sub umbra teiului tău sfînt,
Ași vrea să ard ca tîmția prinosului
Sub găvanele dureroase de bronz

ale ochilor tăi.
Un grup de maici, în negru cu iz ușor
de negură,

Au spus vorbe banale și s-au rugat o clipă
pentru tine.
Dincolo de zidurile cimitirului, se svîrcolește
o horă veselă,

Dincoace, la un mormînt, un popă cîntă un
prohod și-i atît de trist...
Seninul înalt picură printre crengi
Cu umbră și lumină

Gizele, înviorate de ultimele zile ale toamnei
Nisipul strălucește sub frunzele căzute —
Se îmbată ultima dată cu soare și parfum —
înainte

De a pieri ucise de gerurile albe
Și nu știu că tu dormi sub florile roșii,
Și nu știu că-i toamnă și că vor muri.
Nisipul strălucește sub frunzele căzute —
Cîți ani sînt de atunci, de cînd tot cad
pe nisipul tău?

O clipă sau o veșnicie — tot una.
Spiritul tău dăinuie la fel deasupra ierburilor
și frunzelor.

Ascultă veselie noastră tristă,
Aspiră fumul de luminări și tămîie
Și privește trist zîțele — deșănțate călugărițe
negre...

Dece-i atît de puțină poezie pe mormintul
tău cenușiu. —
Pe mormintul poeziei tale.

Tu, cel mai mare poet și cel mai mare român?
E timpul să plec;
Iartă-mă, bătrîne prieten că nu mi-am scos
șapca în fața ta,

Dar fruntea mea n-a cunoscut șapcă —
Iartă-mă că nu mi-am făcut cruce
la fața ta, pentru tine,
Dar eu, nefericitul, nu cred în nimic.

Nu ții-am adus paos sfințit
Pentru că dăseară am să-mi beau
ultimele parole, pîn'am să cad —
Și-mi voi închipui că am băut cu tine!
Dar ia-mi sufletul meu nesfîrșit,

sărăcă cunună
Și încolățește-l în jurul tău sau deasupra ta,
cum vei crede,

Eu sînt ultimul poet și ultimul țărăn,
Eu sînt ultimul om și ultimul poet
Care te cînt,

Sunt ultimul poet al țărînimii
Și-s ultimul poet ce te mai cîntă.
Nu fugi, voi fugi, mi-i de-ajuns —
Dacă mai stau o clipă aici mă năruie...

Vreau să curg ca o turbure apă
gîlînd peste întinderea ta!
în acest ceas de tirzie-totmărare
trist, nefiresc înșorit.

Vreau s-adun frunzele teiului, moicum,
pieptul meu plîn să te cheme, durut,
să mă aplec ca o cunună modestă
peste mormintul tău, mut.

Vreau să ard cald, ca tîmția sfințită
în a tale goale găvane de ochi,
și să ure trist cum e fumul subțire
peste întinderea ta.

Printre crengi — curge seninul de toamnă
scînteierii curg printre roșul mlădii
și pe-ascuns, peste roșul florilor de pe groapă
gizele repezi s-abat
și nu știu, somnul că-ți zace sub floare
că-n curînd iernile aspre-or veni —
c-or pieri florile roșii și-alături
gizele-n ger s-or topi —
uite dar luce sub frunze nisipul
cum de-atunci luce mereu întristat...

[Cînd am scris precedentul capitol, nu știam
că versurile închinat lui Eminescu mai există.
Regăsite în arhiva familiei, ele mă ajută
să-mi improspătez amintirile. Primul
fragment pe care l-am tipărit e inedit, al doilea
a apărut în „Familia” (1966). Eram la vîrstă în
care Eminescu nu era încă obiect de studiu
ci doar de religioasă adorație. Topeam în imă-
ginea lui toată dragostea noastră curată pentru
neasemuita-i poezie da și amorul secret
pentru alți poeți atunci interziși nouă. Blajinii
Pincio, Neculuță, Tradem, fuseseră instalati
pe soclurile pe care se mai putea citi Barbu,
Bacovia, Blaga, Pîllat ori chiar Macedonski,
al cărui nefericit proces fusese redeschis...
Veneau cu toții din orașe sau sale de provincie,
ori din cartiere bucureștene, cei mai mulți
din case fără bibliotecă și înțîlnirea cu
Eminescu editate de Perperssiu și a fost pentru
noi lovitură de trînsnet. Laboratorul fa-
ustic al poetului ne era oferit spre cercetare.
Speriați la început de „monstruosul” sistem
al variantelor, nedescușindu-ne bine printre
semnele grafice indicînd svîrcolirea genului
lui spirit capabil să se realizeze în nesfîrșite

nuanțe, tiranica-i luptă cu alajele limbii, am
prefăcut volumele uriașe în adevărate biblii
deschise ca în rîtualurile vechilor familii, în
toate momentele de cumpănă. Colectionam
tot ce se putea citi despre Eminescu și admi-
rabilul cărturar și anticar Radu Sterescu ne
oferea ediții rare, exegeze, biografii, fapt
pentru care recunoștința noastră este insufi-
cientă pentru a-l omagia.

Auzisem că în vederea unei „sistemazări”
(ideie într-un fel macabră) la Bellu, mormin-
tul lui Eminescu va fi deschis după 64 de ani
de la stingerea Lucaefărului și am intrat în
„tratative” cu groparii pentru ca ei să ne
descopere data exhumării sublimului craniu
(idee într-un fel sfințită) și, împărțită cu
Labiș, taina aceasta ne-a tulburat întreaga
primăvară 1954. Eram convingi că măcar coa-
ma de păr negru se va fi păstrat cum a fost,
fiecare se vedea în vesmintul unui nou prinț
Hamlet așteptînd, pe marginea gropii, viirea
din julbert a cranului măscăriciului Yorrik...
Dar evenimentul s-a produs fără noi. Ratasem
cea mai romantică aventură a adolescenței
noastre.

Veneam, în răstimpuri la Bellu, unde „sis-
tematizarea” îi adusesse, ca într-un prezidiu de
sedință, pe Caragiale și Cosbuc alături de
Eminescu, și de cele mai multe ori, în vre-
mea telor mai ales, ne bîntuiau nălucele
unor transparente și muzicale idei, vraja emi-
nesciană ne robea și ne treziam pe aiele cu
femei cernite și soldați în permisie, neferi-
citi, îndrăgostiiți, inaccesibili...

Versurile lui Labiș despre Eminescu sînt
proze prin care scilicet ades sugestia rară
ca pietrele rotunde pe prunduri de ape aurife-
re, captînd în ele culori energice, vibrații
stranii...

Poate că așa a fost, poate că Labiș a fost
ultimul, cu adevărat ultimul poet care l-a
cîntat pe Eminescu, oricum, e de iubit teribi-
lismul versurilor ce afirmă ideea aceasta, su-
perba lor claritate, furia conținută în ele...

Poeme neterminate...

Estetul suficient și rece va accepta că ver-
surile fac dovada unei recepții de ordin su-
perior a Ideii de Eminescu, și va conchide că
acest bruion dezordonat, crispat și stingaci,
nu îndreptățește afirmarea mindriei de a fi
ultimul poet care-și cîntă Poetul. Se poate.
Istoria literaturii e istoria unor texte finite,
ea nu colecționează sau aproximăm, descifrări
de sensuri virtuale, ea mai ales, ignoră moartea
matusalemică sau pretempurie a scriitorului...

Nu există ediții științifice și ediții sentimen-
tale. Așa este. Dar nu-ți poți stăpîni dispera-
rea că noaptea de „9 spre 10 decembrie 1956”
a putut exista.

În fiecare noapte de lectură, cînd întînzii
minile spre raft pentru a scoate din el car-
tea lui Labiș cu poemele pe care moartea
nu l-a împiedicat să le scrie, cartea în care
nu există poeme despre care să regreți că n-a
mai avut răgazul să le recomună, cartea
în care nu sînt fragile concepte ci numai
poeme încheiate în liniști și la vîrstă goethee-
ne, carte care NU există fiindcă Labiș a
murit la 21 de ani, peste degetele tale, citi-
torule, trece ultimul, cel mai anacronic tram-
vai de tînchiea al istoriei...

„Labiș n-a ținut niciodată un adevărat „jurnal”. Își însemna adesea, pe caiete, manșete
de ziar, file răzlete, imagini, impresii, pe care le
orînduia cu un rîtual apăsător gospodăresc,
într-un fel de „anticameră” a laboratorului
său poeticesc.

Clătoria în deltă l-a zguduit. Generos pînă
la durere, Labiș s-a declarat gata să substituie
multele-i necazuri încheștărilor majore om-
natură din lumea apelor. I s-a relevat, brusc,
o lume cu drame teribile, tensionată de aspre
și drepte legi de obște. Drumul în deltă a ro-
dit o capodoperă, „Baladă” și rîndurile de
față (inedite) sînt mai mult decit o ratată
scrisoare intimă: ele mărturisesc o înțelegere
superioară a peisajului atît de nou pentru
el, cel trăit în fabuloase decoruri silvestre,
aceiași site de odihnă în futuro.

E de remarcat că poetul e stăpînit, stilistic,
de fantomele prozei eminesciene, drapate în
romantice brocarturi...

„Lui Marx”:
versuri regăsite

[La 9 decembrie, cu o zi înaintea accidentu-
lui, Labiș m-a vizitat la redacția revistei
„Tînărul Scriitor” din bulevardul Ana Ipă-
tescu 15, în „podul” ocupat acum de „Lu-
caefărul” și mi-a oferit spre publicare ma-
nuserșul, pedant caligrafiat, al poemului
„Marx”, devenit după intervenția ulterioară a
autorului însuși (cu creionul) „Lui Marx”. A
fost ultimul manuscris adus la o redacție
de către cel spre care plana în zbor funcție „pa-
sărea cu clonț de rubin”.

Numărul din decembrie al revistei era la
linotip cînd Labiș s-a sfîrșit. Am retras textul
din tipar și l-am încredințat (în copie dactilo-
grafiată) lui Paul Georgescu, redactorul șef al
„Gazetei literare” pentru a îmbogăți paginile
omagiale Labiș. Manuscrisul a rămas în po-
sesia mea. Pe trei jumătăți de filă sînt cu-
prînse patru capitole de poem, unul dintre ele
fiind, înainte de aducerea versurilor la
„Tînărul Scriitor”, barat cu linii subțiri, de
creion. Că autorul însuși a renunțat la ele
este incontestabil dar ca unul care știu că n-a
de multe ori poezii erau în situația să-și frag-
menteze, adesea arbitrar, lucrările, pentru a-și
păstra șansa de a și le vedea tipărite.

Editorii volumului „Lupta cu inerția” au
preluat textul din „Gazeta literară” și, la
rîndu-mi, am reprodus „Lui Marx” în edițiile
pe care le-am îngrijit fără a confrunta va-
rianta tipărită cu originalul, cînd am făcut-o
— surpriza! — am mai descoperit un capitol
omis, de data aceasta nu de către Labiș ci
de „Gazeta literară”.

Cum versurile abandonate sînt, după părere
mea, de excepțională calitate îmi îngădui
să le așez acolo unde le e locul. Iată-le:
(Cititorul trebuie să le citească după versul
„chipul lui vju în metalul memoriei mele” și
înaintea versului „Nu știu cum pot să se
joace poezii cu-aceste...”)]

A făurit Demiurgul pe om după chipu-i,
Dar minile lui L-au trădat și privirea-i la fel.
Inviat, s-a vădit imperfect că nisipu-i
Că aduce prea vag cu supremul model,
Forme mai moi, ochi mai slabi și un singe
subțire...

Neliniști mă întreb ce-ar fi fost dacă Naltul
Ar fi creat doar în planuri, lășînt moștenire
Opera sa pînătească în seamă la altul.

Ar fi fost mai multe dureri și nevoi decit sînt,
Mai multă prostie, deci crime-ar fi fost
pe pămînt.

Stelele iarăși se-așază în unghi criminal,
Negre seninuri din nou se strecoară în plante,
Iarăși se prinde rugina pe-un alb ideal,
Iarăși dansează — ale morții perverse bacante,
Lumea se clatină iar suspendată-n abis,
Nările iarăși se umplu de fumuri amare,
Naivul meu suflet se zbate tîpînd
ca-ntr-un vis

Plin de vedenii albastre cu coadă și gheare.

Geneza „Baladei”

Prietena mea, în deltă m-am gîndit la tine
foarte rar; Rînduirea aceasta mă vor scabîta
oare? Iată, soarele apune, și valurile foș-

Ilustrații de MIHAI GHEORGHE

Gheorghe TOMOZEI

TEATRU

Tragedii pe săturate

Personajele principale ale acestei piese a lui Euripide („Medeea”) sînt Iason și Medeea. Iason, știm din mitologie, s-a încununat de glorie, aducînd lîna de aur. Dar cum a adus-o, prin ce tertipuri a reușit să treacă întreaga cursă cu ob- stacole, care de care mai grele, incit lîna de aur cîntărea, pentru fiecare în parte, greutatea ei în plumb?

Euripide, după un procedeu mai puțin fastuos decît la ceilalți tragedieni, ne abate de la poezia capitală, înfundîndu-ne într-o chichiță a vieții eroului. Afîm că neînfricatul viteaz a pus mîna pe lîna cu pricina, atît prin vitejia sa de necontestat, cît și cu ajutorul și sacrificiile aduse de Medeea. Pe care a și luat-o în căsătorie, avînd cu ea doi fii. Dar ce se întîmplă? Pus pe isprăvi, Iason, intrînd în grațiile fiicei lui Creon, regele Corintului, porcede la o nouă căsătorie. Ce face Medeea? Medeea face tragedie, tragedia de care ne ocupăm. „Smulsu din al căsni- ciei pat”, ea e alungată din Corint de regele Creon, care se teme ca nu cumva aceasta, „chip picîș, soție clocoțind”, să nu-i pricinuiască noii soațe a lui Iason „vreun rău netrecător”. (Clar i-a pricinuit). Dar lucrurile i-au o altă întorsătură.

Piesa e ingenios construită. Asistăm la zbu- ciul Medeei, care se aude tînguindu-se în palat, în timp ce pe scenă corul povestește. Medeea e oprîgă în toate. Își ucise frațele, sacrificîndu- l de dragul lui Iason. Acum, părăsită, e prinsă de durerile urii ca de durerile facerii. Pricina „atreci- celi dureri sufletesti e de o mîre banalitate: „Acel care-a fost totu / soțu meu — o ștu — / Ajuns-o cel mai păcătoș dintr-o barbă!”

Unele versuri înclină să-i dea dreptate lui Iason: „Bărbatul apăsă de traia din cămin / Își caută lehamite din suflet leac”, — ceea ce nu era cazul însă, cu eroul nostru, „cuceritorul lînei de aur, cam superficial și prea increzător în forțele sale.

Euripide nu pierde ocazia de a lua opăreața femeii, cum va face de altfel și în piesa „Troia- nele”: „Din tot ce-înezorât cu viață și cu gînd / Femeile sînt neamul cel mai obidi / Își caută lehamite din suflet leac”, — ceea ce nu era cazul însă, cu eroul nostru, „cuceritorul lînei de aur, cam superficial și prea increzător în forțele sale.

Conflictul, odată declanșat, crește prin „înă- dîri de rele”. Medeea se holărăie să se răz- bune în dreapta și în stînga, lovind-o pe soata uzurpatoare și ucigîndu-și pruncul, spre a-l dă- rîma pe soțul infidel.

Descrierea morții fiicei lui Creon, cîrăvîd de vîlul dăruit de ea, are realismul crud pe care îl

vom întîlni la Dostoievski, cu ocazia descrierii unor crize de nebunie. Medeea e vicleană, ca să-și atingă scopul, știe să-și învalideze vorbele cu vîluri mai puțin otrăvite. Se pare că ar crede în inconsis- tenta argumentare a lui Iason, care își justifică pasul, căsătorindu-se cu o fată de rege, „doar ca să propășească, adăpostit de grijii”. Ea se arată mai lăruioasă cît Iason i-a tînuit planurile referitoare la nunta lui, iar acesta îi răspunde: „Că bine-ai fi primit cuvîntul privitor / La-nsurătoarea mea”.

Argumentul lui Iason, că prin această căsătō- rie vrea să-și întărească familia, dînd fiilor lui „frați domnești”, e privit ca un pur sofism. Boli- verne. Însă Medeea nu-și denunță gîndurile, spre a nu le zădărnici. Răzburarea ei e cruntă. După moartea în chi- nuri groaznice a rivalei, își ucide cei doi copii, strîcînd familia pe care Iason voia s-o întărească atît de ingenios. Acesta se „culundă în nenoroc”. Are un acces misogin: „„Mai bine-am doborîi / Copii prin altfel de mijloc, țăr-de teme, / Și oa- menii n-ar mai cunoaște nici un rău”.

Corul în această piesă e format din cincispre- zece femei corintiene. Toată drama pare o țesă- tură de feminitate cruntă, în care destulul Medeei trece ca o suveică de foc și cîrăvîd scepticismul: „Nu-î fericit nici unul dintre mu- ritori”.

S-a văzut, sper limpede, fie și numai din rela- terea noastră, modul în care Euripide se apropie de mit. Numai conovrea a rămas stăveche, nu- mele, ca niște gîoace din care o dispărut ve- chiu confinat Iason. Medeea sînt totu și soția, bărbatul și femeia dîntoadeuna. Euripide mo- dernizează mitul. Eschil, Sofocle luau legendă în serios, religiozitate, misticismul lor par de la țară, în timp ce Euripide e de la oraș. El nu mai crede chiar așa de tare. E mai complicat. Are psihologie și realism. El desacralizează teatrul antic, făcîndu-i un serviciu și lui Aristofan, care însă nu-l va ierta. La Aristofan, zeii mîncă ro- șii, să zicem: la Euripide mîncă totdeauna. La Sofocle și Eschil zeii se hrănesc doar cu ambro- zie și nectar, ori se hrănesc de loc.

Grecii făceau tragedii pe săturate. Cite 100—150, nebiindu-se nici pe trîncina vorbe- lor, și scriînd în oxifa cel ca tot să rămîin ceva. Pe de altă parte, existența unui fond mitic le înlesnea treaba, tragediile erau oarecum făcute, trebuiau doar înălțate. Ca și cînd noi am da iama în folclor și în timp de un secol, am tot turna piese ca logu lorgovan, Dolca. Dar e prea tir- ziu pentru noi.

Rolul lui Euripide este, așadar, de a nivela mitul, a-l vîrsa în complicata viață realistă. Medeea rămîne o piesă modernă, scrisă în-ainte de opusul zeilor.

Marin SORESCU

ARTE PLASTICE

O expoziție despre Poștile de Fier

Marile șantiere industriale, prin ineditul lor, atrag, ase- meni unui magnet puternic, atenția artiștilor plastici. Dacă ne-am obișnuit cu ele, dacă le-am străbătut în dru- murile noastre, imaginea lor transfigurată artistică ne-a parvenit mai rar și mai ales la un nivel nu întotdeauna cel mai fericit. Oricum, etapa cîștigului cinematografic a dis- părut definitiv și dacă alte categorii, de un ordin mai greu detectabil, se cer analizate, nu-i mai puțin adevărat că trebuie să subliniem și reușitele certe. Vom încerca acest lucru pe marginea unei expoziții de la sala Apollo, despre și pentru Poștile de Fier, cuprinzînd lucrările a douăzeci și doi de artiști.

Faptul cel mai imbucurător este nota de diferențiere ca- tegorică, pînă la un anumit punct, ușor descifrabilă. Fie- care dintre cei douăzeci și doi de artiști care expun pot fi recunoscuți, nu-și trădează propriile unelte și modalități, își continuă, ajutați de o experiență mai nouă și poate hotărîtoare, personalitatea mai de mult cucerind. Recu- noaștem de asemeni și un efort în această acomodare la subiect. Pentru unii chiar foarte pregnant. Sistemul de metafore, în desen sau culoare, își reia de la rădăcină va- lențele, prindîndu-și temeinicia într-un raport direct al cugetului pus în fața realității covîrșitoare. O realitate iz- vorită în primul rînd din sufletul celor ce au modelat-o, unghi din care artistul însuși, imbogățit de propria sa sensibilitate concordanță, trebuie și încearcă să-i dezvăluie semnificațiile. Estetică legată de reflexivitate, reclamînd legături fundamentale, temeli unde se excelează cu trudă, aplicație și migală, nefiind exclusă nici marea vocație. Așteptăm, în acest sens, de la artiști bine știuți, cum sînt Mariana Pătrașcu sau mai tinerii Mircea Velea, Nicolae Drăgușin, și alte lucrări, în continuarea celor de față, ri- dicînd pe trepte mai înalte experiența cîștigată.

Dacă tratarea este diferită, conformă unor predilecții de artă congenitală pentru fiecare în parte, modul general de abordare, obsedat într-o singură direcție, obosește pînă la urmă și unifică, aplătează. Sintem tentați la prima ve- dere să comunicăm supremația tehnică, vastul colos de fier și beton, în expansivitatea ritmică și copleșitoare gă- sindu-i toată expresivitatea. Impresia este prea puternică pentru a mai sugera, cum se cerea altădată, propria noas- tră stare de spirit aplicată unor condiții obiective, unor realități grăitoare prin propria lor dimensiune. Absența umană din tablouriile comentate, majoritatea fiind peisaje cu alură geometrică, stilizată pînă la uscăciune, ne atrage atenția asupra unui viciu mai profund. Totul pare izvorit din neant, dîintr-un sol de cataclism, zăcînic desigur, dar incontestabil pînă la urmă. Acesta, zeificarea la rece și fără adresă, mimează dar și se depărtează de tocmă ele- mental în care credem cel mai adînc, ocel palus creator uman realizat în virtutea inteligenței depline a cauzei și a scopului. Intrebările firești, depășînd cadrul expoziției comentate, posibile în această ordine de idei, le vom a- corda și cu alte prilejuri, aceleași îndreptățite rigori. Exi- gențe cred, sper, deopotrivă de fructuoase pentru gestul critic și cel artistic

Grigore HAGIU

PRETEXTE

„Peste măsură”

Inscripțiile publice sînt fă- cute cu grijă de a atrage că- tănăntul atenției asupra unei în- prejurări în care el ar putea co- mita o faptă dăunătoare intere- sului obțesat sau bunei cuvîntie sociale. Nu fumați, nu rupeți flo- rile, nu călețați pe iarbă, etc.

Omul civilizant acceptă aceste restricții fără dificultate. De fapt, el nici nu le mai simte ca pe- niște restricții, într-act de mult se confundă cu sensul lor civili- zator. Aproape că se și enervează cîteodată nu scuipăți pe jos — dar ce nu scuip pe jos? Auzi dumneavoastră! Totuși, dacă dispa- riera interdicțiilor să fie și ea ci- vilizată, să nu ne facă să ne gin- dim cumva la adresa unei inten- tivități, „că de nu te ia mama dracului”, fiindcă atunci demni- tatea cetățeanului se revoltă. Ac- cidentul este deosebit de interesant, el nici nu le mai simte ca pe- niște restricții, într-act de mult se confundă cu sensul lor civili- zator. Aproape că se și enervează cîteodată nu scuipăți pe jos — dar ce nu scuip pe jos? Auzi dumneavoastră! Totuși, dacă dispa- riera interdicțiilor să fie și ea ci- vilizată, să nu ne facă să ne gin- dim cumva la adresa unei inten- tivități, „că de nu te ia mama dracului”, fiindcă atunci demni- tatea cetățeanului se revoltă. Ac- cidentul este deosebit de interesant, el nici nu le mai simte ca pe- niște restricții, într-act de mult se confundă cu sensul lor civili- zator. Aproape că se și enervează cîteodată nu scuipăți pe jos — dar ce nu scuip pe jos? Auzi dumneavoastră! Totuși, dacă dispa- riera interdicțiilor să fie și ea ci- vilizată, să nu ne facă să ne gin- dim cumva la adresa unei inten- tivități, „că de nu te ia mama dracului”, fiindcă atunci demni- tatea cetățeanului se revoltă. Ac- cidentul este deosebit de interesant, el nici nu le mai simte ca pe- niște restricții, într-act de mult se confundă cu sensul lor civili- zator. Aproape că se și enervează cîteodată nu scuipăți pe jos — dar ce nu scuip pe jos? Auzi dumneavoastră! Totuși, dacă dispa- riera interdicțiilor să fie și ea ci- vilizată, să nu ne facă să ne gin- dim cumva la adresa unei inten- tivități, „că de nu te ia mama dracului”, fiindcă atunci demni- tatea cetățeanului se revoltă. Ac- cidentul este deosebit de interesant, el nici nu le mai simte ca pe- niște restricții, într-act de mult se confundă cu sensul lor civili- zator. Aproape că se și enervează cîteodată nu scuipăți pe jos — dar ce nu scuip pe jos? Auzi dumneavoastră! Totuși, dacă dispa- riera interdicțiilor să fie și ea ci- vilizată, să nu ne facă să ne gin- dim cumva la adresa unei inten- tivități, „că de nu te ia mama dracului”, fiindcă atunci demni- tatea cetățeanului se revoltă. Ac- cidentul este deosebit de interesant, el nici nu le mai simte ca pe- niște restricții, într-act de mult se confundă cu sensul lor civili- zator. Aproape că se și enervează cîteodată nu scuipăți pe jos — dar ce nu scuip pe jos? Auzi dumneavoastră! Totuși, dacă dispa- riera interdicțiilor să fie și ea ci- vilizată, să nu ne facă să ne gin- dim cumva la adresa unei inten- tivități, „că de nu te ia mama dracului”, fiindcă atunci demni- tatea cetățeanului se revoltă. Ac- cidentul este deosebit de interesant, el nici nu le mai simte ca pe- niște restricții, într-act de mult se confundă cu sensul lor civili- zator. Aproape că se și enervează cîteodată nu scuipăți pe jos — dar ce nu scuip pe jos? Auzi dumneavoastră! Totuși, dacă dispa- riera interdicțiilor să fie și ea ci- vilizată, să nu ne facă să ne gin- dim cumva la adresa unei inten- tivități, „că de nu te ia mama dracului”, fiindcă atunci demni- tatea cetățeanului se revoltă. Ac- cidentul este deosebit de interesant, el nici nu le mai simte ca pe- niște restricții, într-act de mult se confundă cu sensul lor civili- zator. Aproape că se și enervează cîteodată nu scuipăți pe jos — dar ce nu scuip pe jos? Auzi dumneavoastră! Totuși, dacă dispa- riera interdicțiilor să fie și ea ci- vilizată, să nu ne facă să ne gin- dim cumva la adresa unei inten- tivități, „că de nu te ia mama dracului”, fiindcă atunci demni- tatea cetățeanului se revoltă. Ac- cidentul este deosebit de interesant, el nici nu le mai simte ca pe- niște restricții, într-act de mult se confundă cu sensul lor civili- zator. Aproape că se și enervează cîteodată nu scuipăți pe jos — dar ce nu scuip pe jos? Auzi dumneavoastră! Totuși, dacă dispa- riera interdicțiilor să fie și ea ci- vilizată, să nu ne facă să ne gin- dim cumva la adresa unei inten- tivități, „că de nu te ia mama dracului”, fiindcă atunci demni- tatea cetățeanului se revoltă. Ac- cidentul este deosebit de interesant, el nici nu le mai simte ca pe- niște restricții, într-act de mult se confundă cu sensul lor civili- zator. Aproape că se și enervează cîteodată nu scuipăți pe jos — dar ce nu scuip pe jos? Auzi dumneavoastră! Totuși, dacă dispa- riera interdicțiilor să fie și ea ci- vilizată, să nu ne facă să ne gin- dim cumva la adresa unei inten- tivități, „că de nu te ia mama dracului”, fiindcă atunci demni- tatea cetățeanului se revoltă. Ac- cidentul este deosebit de interesant, el nici nu le mai simte ca pe- niște restricții, într-act de mult se confundă cu sensul lor civili- zator. Aproape că se și enervează cîteodată nu scuipăți pe jos — dar ce nu scuip pe jos? Auzi dumneavoastră! Totuși, dacă dispa- riera interdicțiilor să fie și ea ci- vilizată, să nu ne facă să ne gin- dim cumva la adresa unei inten- tivități, „că de nu te ia mama dracului”, fiindcă atunci demni- tatea cetățeanului se revoltă. Ac- cidentul este deosebit de interesant, el nici nu le mai simte ca pe- niște restricții, într-act de mult se confundă cu sensul lor civili- zator. Aproape că se și enervează cîteodată nu scuipăți pe jos — dar ce nu scuip pe jos? Auzi dumneavoastră! Totuși, dacă dispa- riera interdicțiilor să fie și ea ci- vilizată, să nu ne facă să ne gin- dim cumva la adresa unei inten- tivități, „că de nu te ia mama dracului”, fiindcă atunci demni- tatea cetățeanului se revoltă. Ac- cidentul este deosebit de interesant, el nici nu le mai simte ca pe- niște restricții, într-act de mult se confundă cu sensul lor civili- zator. Aproape că se și enervează cîteodată nu scuipăți pe jos — dar ce nu scuip pe jos? Auzi dumneavoastră! Totuși, dacă dispa- riera interdicțiilor să fie și ea ci- vilizată, să nu ne facă să ne gin- dim cumva la adresa unei inten- tivități, „că de nu te ia mama dracului”, fiindcă atunci demni- tatea cetățeanului se revoltă. Ac- cidentul este deosebit de interesant, el nici nu le mai simte ca pe- niște restricții, într-act de mult se confundă cu sensul lor civili- zator. Aproape că se și enervează cîteodată nu scuipăți pe jos — dar ce nu scuip pe jos? Auzi dumneavoastră! Totuși, dacă dispa- riera interdicțiilor să fie și ea ci- vilizată, să nu ne facă să ne gin- dim cumva la adresa unei inten- tivități, „că de nu te ia mama dracului”, fiindcă atunci demni- tatea cetățeanului se revoltă. Ac- cidentul este deosebit de interesant, el nici nu le mai simte ca pe- niște restricții, într-act de mult se confundă cu sensul lor civili- zator. Aproape că se și enervează cîteodată nu scuipăți pe jos — dar ce nu scuip pe jos? Auzi dumneavoastră! Totuși, dacă dispa- riera interdicțiilor să fie și ea ci- vilizată, să nu ne facă să ne gin- dim cumva la adresa unei inten- tivități, „că de nu te ia mama dracului”, fiindcă atunci demni- tatea cetățeanului se revoltă. Ac- cidentul este deosebit de interesant, el nici nu le mai simte ca pe- niște restricții, într-act de mult se confundă cu sensul lor civili- zator. Aproape că se și enervează cîteodată nu scuipăți pe jos — dar ce nu scuip pe jos? Auzi dumneavoastră! Totuși, dacă dispa- riera interdicțiilor să fie și ea ci- vilizată, să nu ne facă să ne gin- dim cumva la adresa unei inten- tivități, „că de nu te ia mama dracului”, fiindcă atunci demni- tatea cetățeanului se revoltă. Ac- cidentul este deosebit de interesant, el nici nu le mai simte ca pe- niște restricții, într-act de mult se confundă cu sensul lor civili- zator. Aproape că se și enervează cîteodată nu scuipăți pe jos — dar ce nu scuip pe jos? Auzi dumneavoastră! Totuși, dacă dispa- riera interdicțiilor să fie și ea ci- vilizată, să nu ne facă să ne gin- dim cumva la adresa unei inten- tivități, „că de nu te ia mama dracului”, fiindcă atunci demni- tatea cetățeanului se revoltă. Ac- cidentul este deosebit de interesant, el nici nu le mai simte ca pe- niște restricții, într-act de mult se confundă cu sensul lor civili- zator. Aproape că se și enervează cîteodată nu scuipăți pe jos — dar ce nu scuip pe jos? Auzi dumneavoastră! Totuși, dacă dispa- riera interdicțiilor să fie și ea ci- vilizată, să nu ne facă să ne gin- dim cumva la adresa unei inten- tivități, „că de nu te ia mama dracului”, fiindcă atunci demni- tatea cetățeanului se revoltă. Ac- cidentul este deosebit de interesant, el nici nu le mai simte ca pe- niște restricții, într-act de mult se confundă cu sensul lor civili- zator. Aproape că se și enervează cîteodată nu scuipăți pe jos — dar ce nu scuip pe jos? Auzi dumneavoastră! Totuși, dacă dispa- riera interdicțiilor să fie și ea ci- vilizată, să nu ne facă să ne gin- dim cumva la adresa unei inten- tivități, „că de nu te ia mama dracului”, fiindcă atunci demni- tatea cetățeanului se revoltă. Ac- cidentul este deosebit de interesant, el nici nu le mai simte ca pe- niște restricții, într-act de mult se confundă cu sensul lor civili- zator. Aproape că se și enervează cîteodată nu scuipăți pe jos — dar ce nu scuip pe jos? Auzi dumneavoastră! Totuși, dacă dispa- riera interdicțiilor să fie și ea ci- vilizată, să nu ne facă să ne gin- dim cumva la adresa unei inten- tivități, „că de nu te ia mama dracului”, fiindcă atunci demni- tatea cetățeanului se revoltă. Ac- cidentul este deosebit de interesant, el nici nu le mai simte ca pe- niște restricții, într-act de mult se confundă cu sensul lor civili- zator. Aproape că se și enervează cîteodată nu scuipăți pe jos — dar ce nu scuip pe jos? Auzi dumneavoastră! Totuși, dacă dispa- riera interdicțiilor să fie și ea ci- vilizată, să nu ne facă să ne gin- dim cumva la adresa unei inten- tivități, „că de nu te ia mama dracului”, fiindcă atunci demni- tatea cetățeanului se revoltă. Ac- cidentul este deosebit de interesant, el nici nu le mai simte ca pe- niște restricții, într-act de mult se confundă cu sensul lor civili- zator. Aproape că se și enervează cîteodată nu scuipăți pe jos — dar ce nu scuip pe jos? Auzi dumneavoastră! Totuși, dacă dispa- riera interdicțiilor să fie și ea ci- vilizată, să nu ne facă să ne gin- dim cumva la adresa unei inten- tivități, „că de nu te ia mama dracului”, fiindcă atunci demni- tatea cetățeanului se revoltă. Ac- cidentul este deosebit de interesant, el nici nu le mai simte ca pe- niște restricții, într-act de mult se confundă cu sensul lor civili- zator. Aproape că se și enervează cîteodată nu scuipăți pe jos — dar ce nu scuip pe jos? Auzi dumneavoastră! Totuși, dacă dispa- riera interdicțiilor să fie și ea ci- vilizată, să nu ne facă să ne gin- dim cumva la adresa unei inten- tivități, „că de nu te ia mama dracului”, fiindcă atunci demni- tatea cetățeanului se revoltă. Ac- cidentul este deosebit de interesant, el nici nu le mai simte ca pe- niște restricții, într-act de mult se confundă cu sensul lor civili- zator. Aproape că se și enervează cîteodată nu scuipăți pe jos — dar ce nu scuip pe jos? Auzi dumneavoastră! Totuși, dacă dispa- riera interdicțiilor să fie și ea ci- vilizată, să nu ne facă să ne gin- dim cumva la adresa unei inten- tivități, „că de nu te ia mama dracului”, fiindcă atunci demni- tatea cetățeanului se revoltă. Ac- cidentul este deosebit de interesant, el nici nu le mai simte ca pe- niște restricții, într-act de mult se confundă cu sensul lor civili- zator. Aproape că se și enervează cîteodată nu scuipăți pe jos — dar ce nu scuip pe jos? Auzi dumneavoastră! Totuși, dacă dispa- riera interdicțiilor să fie și ea ci- vilizată, să nu ne facă să ne gin- dim cumva la adresa unei inten- tivități, „că de nu te ia mama dracului”, fiindcă atunci demni- tatea cetățeanului se revoltă. Ac- cidentul este deosebit de interesant, el nici nu le mai simte ca pe- niște restricții, într-act de mult se confundă cu sensul lor civili- zator. Aproape că se și enervează cîteodată nu scuipăți pe jos — dar ce nu scuip pe jos? Auzi dumneavoastră! Totuși, dacă dispa- riera interdicțiilor să fie și ea ci- vilizată, să nu ne facă să ne gin- dim cumva la adresa unei inten- tivități, „că de nu te ia mama dracului”, fiindcă atunci demni- tatea cetățeanului se revoltă. Ac- cidentul este deosebit de interesant, el nici nu le mai simte ca pe- niște restricții, într-act de mult se confundă cu sensul lor civili- zator. Aproape că se și enervează cîteodată nu scuipăți pe jos — dar ce nu scuip pe jos? Auzi dumneavoastră! Totuși, dacă dispa- riera interdicțiilor să fie și ea ci- vilizată, să nu ne facă să ne gin- dim cumva la adresa unei inten- tivități, „că de nu te ia mama dracului”, fiindcă atunci demni- tatea cetățeanului se revoltă. Ac- cidentul este deosebit de interesant, el nici nu le mai simte ca pe- niște restricții, într-act de mult se confundă cu sensul lor civili- zator. Aproape că se și enervează cîteodată nu scuipăți pe jos — dar ce nu scuip pe jos? Auzi dumneavoastră! Totuși, dacă dispa- riera interdicțiilor să fie și ea ci- vilizată, să nu ne facă să ne gin- dim cumva la adresa unei inten- tivități, „că de nu te ia mama dracului”, fiindcă atunci demni- tatea cetățeanului se revoltă. Ac- cidentul este deosebit de interesant, el nici nu le mai simte ca pe- niște restricții, într-act de mult se confundă cu sensul lor civili- zator. Aproape că se și enervează cîteodată nu scuipăți pe jos — dar ce nu scuip pe jos? Auzi dumneavoastră! Totuși, dacă dispa- riera interdicțiilor să fie și ea ci- vilizată, să nu ne facă să ne gin- dim cumva la adresa unei inten- tivități, „că de nu te ia mama dracului”, fiindcă atunci demni- tatea cetățeanului se revoltă. Ac- cidentul este deosebit de interesant, el nici nu le mai simte ca pe- niște restricții, într-act de mult se confundă cu sensul lor civili- zator. Aproape că se și enervează cîteodată nu scuipăți pe jos — dar ce nu scuip pe jos? Auzi dumneavoastră! Totuși, dacă dispa- riera interdicțiilor să fie și ea ci- vilizată, să nu ne facă să ne gin- dim cumva la adresa unei inten- tivități, „că de nu te ia mama dracului”, fiindcă atunci demni- tatea cetățeanului se revoltă. Ac- cidentul este deosebit de interesant, el nici nu le mai simte ca pe- niște restricții, într-act de mult se confundă cu sensul lor civili- zator. Aproape că se și enervează cîteodată nu scuipăți pe jos — dar ce nu scuip pe jos? Auzi dumneavoastră! Totuși, dacă dispa- riera interdicțiilor să fie și ea ci- vilizată, să nu ne facă să ne gin- dim cumva la adresa unei inten- tivități, „că de nu te ia mama dracului”, fiindcă atunci demni- tatea cetățeanului se revoltă. Ac- cidentul este deosebit de interesant, el nici nu le mai simte ca pe- niște restricții, într-act de mult se confundă cu sensul lor civili- zator. Aproape că se și enervează cîteodată nu scuipăți pe jos — dar ce nu scuip pe jos? Auzi dumneavoastră! Totuși, dacă dispa- riera interdicțiilor să fie și ea ci- vilizată, să nu ne facă să ne gin- dim cumva la adresa unei inten- tivități, „că de nu te ia mama dracului”, fiindcă atunci demni- tatea cetățeanului se revoltă. Ac- cidentul este deosebit de interesant, el nici nu le mai simte ca pe- niște restricții, într-act de mult se confundă cu sensul lor civili- zator. Aproape că se și enervează cîteodată nu scuipăți pe jos — dar ce nu scuip pe jos? Auzi dumneavoastră! Totuși, dacă dispa- riera interdicțiilor să fie și ea ci- vilizată, să nu ne facă să ne gin- dim cumva la adresa unei inten- tivități, „că de nu te ia mama dracului”, fiindcă atunci demni- tatea cetățeanului se revoltă. Ac- cidentul este deosebit de interesant, el nici nu le mai simte ca pe- niște restricții, într-act de mult se confundă cu sensul lor civili- zator. Aproape că se și enervează cîteodată nu scuipăți pe jos — dar ce nu scuip pe jos? Auzi dumneavoastră! Totuși, dacă dispa- riera interdicțiilor să fie și ea ci- vilizată, să nu ne facă să ne gin- dim cumva la adresa unei inten- tivități, „că de nu te ia mama dracului”, fiindcă atunci demni- tatea cetățeanului se revoltă. Ac- cidentul este deosebit de interesant, el nici nu le mai simte ca pe- niște restricții, într-act de mult se confundă cu sensul lor civili- zator. Aproape că se și enervează cîteodată nu scuipăți pe jos — dar ce nu scuip pe jos? Auzi dumneavoastră! Totuși, dacă dispa- riera interdicțiilor să fie și ea ci- vilizată, să nu ne facă să ne gin- dim cumva la adresa unei inten- tivități, „că de nu te ia mama dracului”, fiindcă atunci demni- tatea cetățeanului se revoltă. Ac- cidentul este deosebit de interesant, el nici nu le mai simte ca pe- niște restricții, într-act de mult se confundă cu sensul lor civili- zator. Aproape că se și enervează cîteodată nu scuipăți pe jos — dar ce nu scuip pe jos? Auzi dumneavoastră! Totuși, dacă dispa- riera interdicțiilor să fie și ea ci- vilizată, să nu ne facă să ne gin- dim cumva la adresa unei inten- tivități, „că de nu te ia mama dracului”, fiindcă atunci demni- tatea cetățeanului se revoltă. Ac- cidentul este deosebit de interesant, el nici nu le mai simte ca pe- niște restricții, într-act de mult se confundă cu sensul lor civili- zator. Aproape că se și enervează cîteodată nu scuipăți pe jos — dar ce nu scuip pe jos? Auzi dumneavoastră! Totuși, dacă dispa- riera interdicțiilor să fie și ea ci- vilizată, să nu ne facă să ne gin- dim cumva la adresa unei inten- tivități, „că de nu te ia mama dracului”, fiindcă atunci demni- tatea cetățeanului se revoltă. Ac- cidentul este deosebit de interesant, el nici nu le mai simte ca pe- niște restricții, într-act de mult se confundă cu sensul lor civili- zator. Aproape că se și enervează cîteodată nu scuipăți pe jos — dar ce nu scuip pe jos? Auzi dumneavoastră! Totuși, dacă dispa- riera interdicțiilor să fie și ea ci- vilizată, să nu ne facă să ne gin- dim cumva la adresa unei inten- tivități, „că de nu te ia mama dracului”, fiindcă atunci demni- tatea cetățeanului se revoltă. Ac- cidentul este deosebit de interesant, el nici nu le mai simte ca pe- niște restricții, într-act de mult se confundă cu sensul lor civili- zator. Aproape că se și enervează cîteodată nu scuipăți pe jos — dar ce nu scuip pe jos? Auzi dumneavoastră! Totuși, dacă dispa- riera interdicțiilor să fie și ea ci- vilizată, să nu ne facă să ne gin- dim cumva la adresa unei inten- tivități, „că de nu te ia mama dracului”, fiindcă atunci demni- tatea cetățeanului se revoltă. Ac- cidentul este deosebit de interesant, el nici nu le mai simte ca pe- niște restricții, într-act de mult se confundă cu sensul lor civili- zator. Aproape că se și enervează cîteodată nu scuipăți pe jos — dar ce nu scuip pe jos? Auzi dumneavoastră! Totuși, dacă dispa- riera interdicțiilor să fie și ea ci- vilizată, să nu ne facă să ne gin- dim cumva la adresa unei inten- tivități, „că de nu te ia mama dracului”, fiindcă atunci demni- tatea cetățeanului se revoltă. Ac- cidentul este deosebit de interesant, el nici nu le mai simte ca pe- niște restricții, într-act de mult se confundă cu sensul lor civili- zator. Aproape că se și enervează cîteodată nu scuipăți pe jos — dar ce nu scuip pe jos? Auzi dumneavoastră! Totuși, dacă dispa- riera interdicțiilor să fie și ea ci- vilizată, să nu ne facă să ne gin- dim cumva la adresa unei inten- tivități, „că de nu te ia mama dracului”, fiindcă atunci demni- tatea cetățeanului se revoltă. Ac- cidentul este deosebit de interesant, el nici nu le mai simte ca pe- niște restricții, într-act de mult se confundă cu sensul lor civili- zator. Aproape că se și enervează cîteodată nu scuipăți pe jos — dar ce nu scuip pe jos? Auzi dumneavoastră! Totuși, dacă dispa- riera interdicțiilor să fie și ea ci- vilizată, să nu ne facă să ne gin- dim cumva la adresa unei inten- tivități, „că de nu te ia mama dracului”, fiindcă atunci demni- tatea cetățeanului se revoltă. Ac- cidentul este deosebit de interesant, el nici nu le mai simte ca pe- niște restricții, într-act de mult se confundă cu sensul lor civili- zator. Aproape că se și enervează cîteodată nu scuipăți pe jos — dar ce nu scuip pe jos? Auzi dumneavoastră! Totuși, dacă dispa- riera interdicțiilor să fie și ea ci- vilizată, să nu ne facă să ne gin- dim cumva la adresa unei inten- tivități, „că de nu te ia mama dracului”, fiindcă atunci demni- tatea cetățeanului se revoltă. Ac- cidentul este deosebit de interesant, el nici nu le mai simte ca pe- niște restricții, într-act de mult se confundă cu sensul lor civili- zator. Aproape că se și enervează cîteodată nu scuipăți pe jos — dar ce nu scuip pe jos? Auzi dumneavoastră! Totuși, dacă dispa- riera interdicțiilor să fie și ea ci- vilizată, să nu ne facă să ne gin- dim cumva la adresa unei inten- tivități, „că de nu te ia mama dracului”, fiindcă atunci demni- tatea cetățeanului se revoltă. Ac- cidentul este deosebit de interesant, el nici nu le mai simte ca pe- niște restricții, într-act de mult se confundă cu sensul lor civili- zator. Aproape că se și enervează cîteodată nu scuipăți pe jos — dar ce nu scuip pe jos? Auzi dumneavoastră! Totuși, dacă dispa- riera interdicțiilor să fie și ea ci- vilizată, să nu ne facă să ne gin- dim cumva la adresa unei inten- tivități, „că de nu te ia mama dracului”, fiindcă atunci demni- tatea cetățeanului se revoltă. Ac- cidentul este deosebit de interesant, el nici nu le mai simte ca pe- niște restricții, într-act de mult se confundă cu sensul lor civili- zator. Aproape că se și enervează cîteodată nu scuipăți pe jos — dar ce nu scuip pe jos? Auzi dumneavoastră! Totuși, dacă dispa- riera interdicțiilor să fie și ea ci- vilizată, să nu ne facă să ne gin- dim cumva la adresa unei inten- tivități, „că de nu te ia mama dracului”, fiindcă atunci demni- tatea cetățeanului se revoltă. Ac- cidentul este deosebit de interesant, el nici nu le mai simte ca pe- niște restricții, într-act de mult se confundă cu sensul lor civili- zator. Aproape că se și enervează cîteodată nu scuipăți pe jos — dar ce nu scuip pe jos? Auzi dumneavoastră! Totuși, dacă dispa- riera interdicțiilor să fie și ea ci- vilizată, să nu ne facă să ne gin- dim cumva la adresa unei inten- tivități, „că de nu te ia mama dracului”, fiindcă atunci demni- tatea cetățeanului se revoltă. Ac- cidentul este deosebit de interesant, el nici nu le mai simte ca pe- niște restricții, într-act de mult se confundă cu sensul lor civili- zator. Aproape că se și enervează cîteodată nu scuipăți pe jos — dar ce nu scuip pe jos? Auzi dumneavoastră! Totuși, dacă dispa- riera interdicțiilor să fie și ea ci- vilizată, să nu ne facă să ne gin- dim cumva la adresa unei inten- tivități, „că de nu te ia mama dracului”, fiindcă atunci demni- tatea cetățeanului se revoltă. Ac- cidentul este deosebit de interesant, el nici nu le mai simte ca pe- niște restricții, într-act de mult se confundă cu sensul lor civili- zator. Aproape că se și enervează cîteodată nu scuipăți pe jos — dar ce nu scuip pe jos? Auzi dumneavoastră! Totuși, dacă dispa- riera interdicțiilor să fie și ea ci- vilizată, să nu ne facă să ne gin- dim cumva la adresa unei inten- tivități, „că de nu te ia mama dracului”, fiindcă atunci demni- tatea cetățeanului se revoltă. Ac- cidentul este deosebit de interesant, el nici nu le mai simte ca pe- niște restricții, într-act de mult se confundă cu sensul lor civili- zator. Aproape că se și enervează cîteodată nu scuipăți pe jos — dar ce nu scuip pe jos? Auzi dumneavoastră! Totuși, dacă dispa- riera interdicțiilor să fie și ea ci- vilizată, să nu ne facă să ne gin- dim cumva la adresa unei inten- tivități, „că de nu te ia mama dracului”, fiindcă atunci demni- tatea cetățeanului se revoltă. Ac- cidentul este deosebit de interesant, el nici nu le mai simte ca pe- niște restricții, într-act de mult se confundă cu sensul lor civili- zator. Aproape că se și enervează cîteodată nu scuipăți pe jos — dar ce nu scuip pe jos? Auzi dumneavoastră! Totuși, dacă dispa- riera interdicțiilor să fie și ea ci- vilizată, să nu ne facă să ne gin- dim cumva la adresa unei inten- tivități, „că de nu te ia mama dracului”, fiindcă atunci demni- tatea cetățeanului se revoltă. Ac- cidentul este deosebit de interesant, el nici nu le mai simte ca pe- niște restricții, într-act de mult se confundă cu sensul lor civili- zator. Aproape că se și enervează cîteodată nu scuipăți pe jos — dar ce nu scuip pe jos? Auzi dumneavoastră! Totuși, dacă dispa- riera interdicțiilor să fie și ea ci- vilizată, să nu ne facă să ne gin- dim cumva la adresa unei inten- tivități, „că de nu te ia mama dracului”, fiindcă atunci demni- tatea cetățeanului se revoltă. Ac- cidentul este deosebit de interesant, el nici nu le mai simte ca pe- niște restricții, într-act de mult se confundă cu sensul lor civili- zator. Aproape că se și enervează cîteodată nu scuipăți pe jos — dar ce nu scuip pe jos? Auzi dumneavoastră! Totuși, dacă dispa- riera interdicțiilor să fie și ea ci- vilizată, să nu ne facă să ne gin- dim cumva la adresa unei inten- tivități, „că de nu te ia mama dracului”, fiindcă atunci demni- tatea cetățeanului se revoltă. Ac- cidentul este deosebit de interesant, el nici nu le mai simte ca pe- niște restricții, într-act de mult se confundă cu sensul lor civili- zator. Aproape că se și enervează cîteodată nu scuipăți pe jos — dar ce nu scuip pe jos? Auzi dumneavoastră! Totuși, dacă dispa- riera interdicțiilor să fie și ea ci- vilizată, să nu ne facă să ne gin- dim cumva la adresa unei inten- tivități, „că de nu te ia mama dracului”, fiindcă atunci demni- tatea cetățeanului se revoltă. Ac- cidentul este deosebit de interesant, el nici nu le mai simte ca pe- niște restricții, într-act de mult se confundă cu sensul lor civili- zator. Aproape că se și enervează cîteodată nu scuipăți pe jos — dar ce nu scuip pe jos? Auzi dumneavoastră! Totuși, dacă dispa- riera interdicțiilor să fie și ea ci- vilizată, să nu ne facă să ne gin- dim cumva la adresa unei inten- tivități, „că de nu te ia mama dracului”, fiindcă atunci demni- tatea cetățeanului se revoltă. Ac- cidentul este deosebit de interesant, el nici nu le mai simte ca pe- niște restricții, într-act de mult se confundă

Vorbim contemporanilor, le explicăm ce trăiesc, vorbim viitorului de cum am înțeles să trăim, de cum am ales să trăim, de cum am putut să trăim.

De vorbă cu Liviu Ciulei

— În momentul în care stăm de vorbă, mai aveți 14 ore până la plecarea dumneavoastră la Festivalul de la Edinburgh, unde, miine, 27 august 1971, se va prezenta filmul „Pădurea spinzurătorilor”. De fapt, ce veți face acolo ?

— Prezența noastră — spun a noastră, pentru că plecăm cu o mare parte a colectivului Teatrului Bulandra — se încadrează într-un complex de manifestări ale culturii românești, în cadrul acestei prestigioase competiții artistice, Festivalul de la Edinburgh, care anul acesta își serbează jubileul de 25 de ani de activitate; deci participăm la o ediție deosebită.

Va fi prezentă o expoziție de plastică românească, în vestitele galerii Richard Demarco, sint acolo pictori consacrați și tineri, de la noi; va rula în cadrul festivalului filmul „Pădurea spinzurătorilor”. E prima proiectie a acestui film în Marea Britanie, cu atât mai importantă cu cât cartea lui Rebreanu, care stă la baza filmului, este tradusă în engleză și a avut o difuzare importantă în această țară. Filmul a fost acceptat (în cluda faptului că regulamentul prevede că niciun film nu trebuie să fie mai vechi de doi ani) și asta datorită densității de idei pe care-o poartă și interpretării deosebite a actorilor care joacă personajele, clasice astăzi, ale lui Rebreanu.

Imi mărturisesc bucuria că problematica de înaltă umanitate și în același timp atât de legată de viața poporului nostru, care străbate această peliculă, va vorbi încăodată peste hotare despre felul de a gândi și de a simți românesc.

Tot la Edinburgh, în zilele în care teatrul nostru va juca cinci spectacole cu „D-ale carnavalului” și cele trei cu „Leonce și Lena”, în holul Teatrului Lyceum va fi deschisă o expoziție, — tur de orizont — a scenografiei românești din ultimii trei ani. În galeriile Demarco, Miriam Răducanu și Gheorghe Ciuleanu vor prezenta un program de dans cult pe motive folclorice românești; actorii de la teatrul nostru vor recita din lirica românească. Printre marile nume ale muzicii mondiale, cităm pe: Mehta, Stokovski, Abad, Menuhin. Aș dori să subliniez o întrebare: când a mai existat vreodată o asemenea prezentă a artei noastre peste hotare, atât de cuprinzătoare și înscrindându-se cinstite în cadrul unei întâlniri artistice internaționale de cel mai înalt nivel ?

— Din ziua de 7 octombrie 1963 sînteti directorul Teatrului Bulandra. Două întrebări scurte. Prima: cum calificați dv. înșivă activitatea dumneavoastră de opt ani ? Gîndiți-vă că vă sînt judecatori spectatorii !

— Mi-e foarte greu să răspund scurt la această întrebare pentru că eu cred că am reușit să realizez o parte din țelurile pe care mi le-am propus iar pe altele nu le-am realizat. E aproape o analiză pe care ar trebui să o fac asupra acestui timp scurs și asupra acestui timp care devine încetul cu încetul, în mod obiectiv, o pagină din istoria teatrului românesc.

— A doua scurtă întrebare: cînd v-ar conveni să părăsiți acest teatru și în favoarea a ce ?

— Acesta e un răspuns mai ușor de dat: cînd aceia care mă apreciază cel mai mult îmi vor spune că intențiile mele artistice s-au anchilozat și lumea pe care ar putea-o naște acest colectiv, învinzându-mă în fiecare seară, în fața spectatorilor, nu ar mai putea semăna cu lumea pe care o port în mine.

— În favoarea a ce ? Sigur și cu dragă inimă în favoarea celui care, atunci, mai proaspăt dar tot atât de pasionat, va ști să iubească acest colectiv valoros și prin el să respecte tradițiile teatrului românesc, odată cu permanenta necesitate de înnoire a acestui teatru, înnoire corepunzătoare înnoirii vieții noastre și prin aceasta să dovedească respect față de publicul care ne respectă.

— N-am zis „în favoarea cui”, am zis în „favoarea a ce”.

— O parte mare din preocupările mele, din destinul meu, din viața mea, e legată de acest teatru. Nu mi-am făcut nici un plan în acest sens.

— Mai bine. Si acum să urmărim împreună pe Liviu Ciulei din anii formării și pînă azi. Cînd ați simțit întia oară că nu mai sînteti dv., ci un rol jucat de dv. ?

— De mai multe ori. Cel mai deplin mi s-a împlinit să fiu altcineva interpretînd rolul lui Protas din „Copiii soarelui”. Mai mult chiar: simțeam că rolul mă duce pe mine și nu eu pe el. Simțeam că Protasov umbra pentru mine.

— Cînd ați debutat ?

— În 1945 ca actor, în 1946 ca scenograf și ca regizor, în 1950 ca actor de film, în 1952 ca scenograf de film, în 1957 ca regizor de film.

— De unde sînteti ?

— Din București; m-am născut pe Calea Rahovei dar nu știu la ce număr.

— Ce vă considerați înainte de toate ?

— Poate cel mai mult mi-ar fi plăcut să fiu practic toțiș arhitectura. Dar probabil că iubim cel mai mult ceea ce trădăm cel mai puternic.

— Și tu eu ? Imi place să joc, imi place să pun în scenă, imi place să fac decoruri. Și cred că mi-ar fi plăcut toate meseriile din lume. În fața unui muzicant, al cărui talent e înarmat cu disciplină matematică, mă simt totdeauna minor.

— În fața unui medic simt o invidie cumplită. Dar cred că mă pasionează nu atât meseria cu detaliile și surburile ei, cât profesia ca mijloc de exprimare. În măsura în care simtem artiști, înțelegerea zilei de azi, se produce implicit pentru că simtem oameni care-o trăim, se produce senzorial și prin sensibilitate și se produce și ca proces intelectual de judecată. O reflectăm cu imagini care sînt, care trebuie să fie desprinse tot din existența de ultimă oră. De multe ori fixăm în aceste imagini pulsul, gîndul clipei, mult mai devreme decît a fost înțeleasă logic, consemnată științific clipa. Și în felul acesta vorbim contemporanilor, le explicăm ce trăiesc, vorbim viitorului de cum am înțeles să trăim, de cum am ales să trăim, de cum am putut să trăim.

Dacă n-aș crede în forța ei gnoseologică, arta m-ar îndispuce ca o abilitate de jongleur.

— De altfel, sînt destul de indispuși unii contemporani !

Redeschidem seria de interviuri a revistei noastre

— Și în asta stă alegerea mea și pasiunea de a vorbi prin meseriile pe care le practic, de fapt despre același lucru.

— Care lucru ?

— Cum și ce cred despre existență, despre lume, lertați-mi prețiozitatea acestor afirmații; considerați-le mai mult ca aspirații ale mele decît ca o judecată de valoare despre ce am făcut. Dar eu știu că în clipa în care un artist desăvîrșește actul creator, el trebuie să răspundă acestor dezderate întime ale artei, fără de care el rămîne doar un bun meștesugar.

— Le spun de multe ori actorilor, cînd interpretează un rol: vreau să simt ce mînincă personajul dimitale. Sigur că e o pretenție maximă, dar ea se leagă de un lucru în care cred foarte mult. Și anume eu cred că actorul trebuie să biografeze cu minuțiozitate existența personajului său — determinat istoric și social — pentru că și el ca artist trebuie să fie pe deplin explicit. Nu citiți didactic — calitatea didactică trebuie să fie toptită în claritatea actului.

— De asemenea, cred în rostul artistului, în necesitatea lui de a explica din ce în ce mai mult, de a lărgi capacitatea de înțelegere a publicului. În fond, prin toate acestea pledăm pentru lărgirea capacității publicului de a se privi pe sine însuși.

— Eu cred că puțini oameni încep critica lumii de la critica asupra lor înșile. Vă rog să fiți de acord să analizăm împreună ce nu merge bine în teatrul românesc și ce nu merge bine în teatrul pe care-l conduceți.

— Cred că organizarea teatrelor românești, în mare privind lucrurile, este foarte pozitivă; și că este pozitivă se poate vedea și după rezultatele pe care arta teatrală le-a cîștigat, plasindu-se de multe ori pe locuri onorabile în cursa pasionantă cu celelalte arte.

— Avem instituții stabile peste tot, în toate teatrele românești există talente remarcabile, înarmate cu pregătire de un bun nivel, ca rezultat al eforturilor și al programului analitic al institutului de teatru (complex ca în puține țări din lume, crede-mă !). Avînd și sprijin material, fiind instituții bugetare, teatrele pot realiza visele cele mai îndrăznețe.

— Nu vreți să fim mai critici ?

— Imediat. Ar trebui spus adevărul și despre îndrumare, care întotdeauna subliniază necesitatea calității, seriozitatea și importanța moral-educativă a conținutului și ne dă o largă posibilitate de opțiune în privinta modalității de reprezentare. Cred sincer că dacă nu realizăm totdeauna un program major în teatrele noastre, e vina noastră, a directorilor de teatru în primul rînd. În fond sînt conduci un teatru e un lucru de tot ușor... ca o operație pe creier. Pentru că și teatrul are tot atât de multe celule vii. Cit lezezi pe una, cînd vrei să o salvezi pe cealaltă, s-o tii vie ? Trebuie să știi unde să pui bisturiul. Undeva,

însă, între doctor și pacient există o interdependență mult mai mare. Contactul nu se face prin metal, prin bisturiu. Se face prin spirit.

Aici Liviu Ciulei recită o poezie a sa pe care pînă în clipa de față n-a acceptat să o tipărim.

— Și creșterea sau descreșterea sînt împărțite între ei.

— Ce n-a făcut Teatrul dumneavoastră ?

— Sau mai bine întreabă-mă „ce-a făcut prost ?” și mai ales datorită mie !

— Vă rog !

— Primul lucru: nu întotdeauna am avut spectacole de nivelul impus chiar de noi.

— De exemplu.

a dorit-o creatorul lui, Radu Beligan), teatrele noastre — cu tot avantajul unor structuri mari și solide — conțin prin aceasta în ele și contradicția unor structuri determinate, înghețate într-un fel, a unei existențe date. Adică eu nu cunosc un alt exemplu în care un realizator să fi modelat întregul după concepția sa. Acest aspect negativ lezează nu numai rezultatul — ca produs artistic — dar de multe ori lezează și existența ale unor talente care într-un mediu favorabil și adevătat stilului lor, s-ar dezvolta mult mai bine.

— Altceva ?

— O altă critică a mea este că în teatrele noastre există exemple care demonstrează că s-a creat un climat de răsfăț în sensul că sub scuza procesului îndelung de creație, a

toate teatrele noastre este prezența chiar sporadică a unor spectacole plate și cu atât mai întristătoare cînd asta se întimplă pe un text generos. Înțelegeți, sper, că acord o importanță egală repertoriului și realizării lui în fapt.

— Nu cred că un titlu salvează un teatru, dar cred că un teatru poate să dărîme, cu un spectacol, un titlu.

— Dar filmul românesc ? De ce nu mai faceți film ?

— Vreau foarte mult să fac și sper că voi face. Cred că filmul românesc are toate condițiile pregătite a fi realizat așa cum îl dorim.

— Și de ce nu e ?

— Contează foarte mult ca acel mediu absolut necesar al realizatorilor principali — scenariști și regizori — să se sudeze în cel mai scurt timp pe poziții de etică, principialitate și exigență profesională. E o datorie a oamenilor de film să se ferească de autumulțumire și adulare, de apărarea unor interese personale, de breaslă, evitînd prin aceasta închirierea cinematografilor noastre în scopuri mediocre.

— Ce a făcut bun Teatrul Bulandra ? Vă simțiți totdeauna responsabil pentru ce se face la acest teatru, nu numai rău, ci și bun ?

— Da, categoric mă simt responsabil pentru ambele situații. Ce s-a făcut bun ? Mi se pare foarte important că am reușit să regășesc pentru acest colectiv ce se poate numi „o deosebită de bună atmosferă de lucru și de conviețuire”, de la care și alte bresle artistice ar avea poate cite ceva de învățat, atmosferă care este moștenirea prețioasă lăsată de marea personalitate care a fost Lucia Sturza Bulandra.

— Mi se pare important că spectacolele noastre cele mai bune au fost și cele mai militante. Mi se pare nu lipsit de interes să subliniez că s-a creat la noi în teatru, un stil de interpretare, un stil de regie, un stil de scenografie care au influențat în mod indiscutabil mișcarea teatrală românească.

— Pozitiv mi se pare faptul că am înviat pe scenele noastre și lucrări foarte diverse, informînd publicul despre modalitățile progresiste ale artei lumii.

— Cred că e bine că teatrul nostru își acordă pulsul la ziua de azi, improspătîndu-și singele cu noi tinere talente, în toate planurile, pe toată suprafața spirituală.

— Mi se pare pozitiv că înaintașii noștri înminează celor tineri, alături de experiență artistică — pasiune, seriozitate și o înaltă înțelegere etică.

— În sfîrșit, mi se pare pozitiv că am încercat mereu să aduc în teatrul nostru realizatori de cea mai bună calitate, sporiindu-mi cu bucurie dificultatea concurenței. AM ADUS LA TEATRUL BULANDRA ACTORI, REGIZORI ȘI SCENOGRAFIȘTI DESPRE CARE ȘTIAM CĂ SE POT DOVEDI — CUM S-AU ȘI DOVEDIT — MAI BUNI DECît MINE.

— Sînt emoționat de ceea ce spuneți. Vă propun cîteva scurte rafale. Care e actorul dv. preferat ?

— Foarte greu de spus. Sînt mulți. Cred că George Constantin.

— Regizorul dv. preferat ?

— În film — Fellini.

— În teatru ?

— Streller, Tofstogov, Crejca, Beno Beson, Peter Stein (un tînar regizor).

— Și de la noi ?

— În egală măsură: Lucian Pintilie, Penclulescu și Esrig.

— Dramaturgul preferat ?

— Shakespeare.

— Replica preferată ?

— „Mai presus de orice să-ți fii credincios (te însuși)”.

— Poetul preferat ?

— Dacă n-ar exista Eminescu — Blaga. Și dintre poezii de azi — dramaturgul Marin Sorescu.

— Cum ați executat dv. scenografia pentru lumea de azi ?

— Poate mi-ar trebui o scenă tot atât de largă ca ea. Ce greu și ce frumos ar fi să pot condensa totul pe dimensiunile mici ale unei scene existente. Cum aș executa scenografia lumii de azi ?

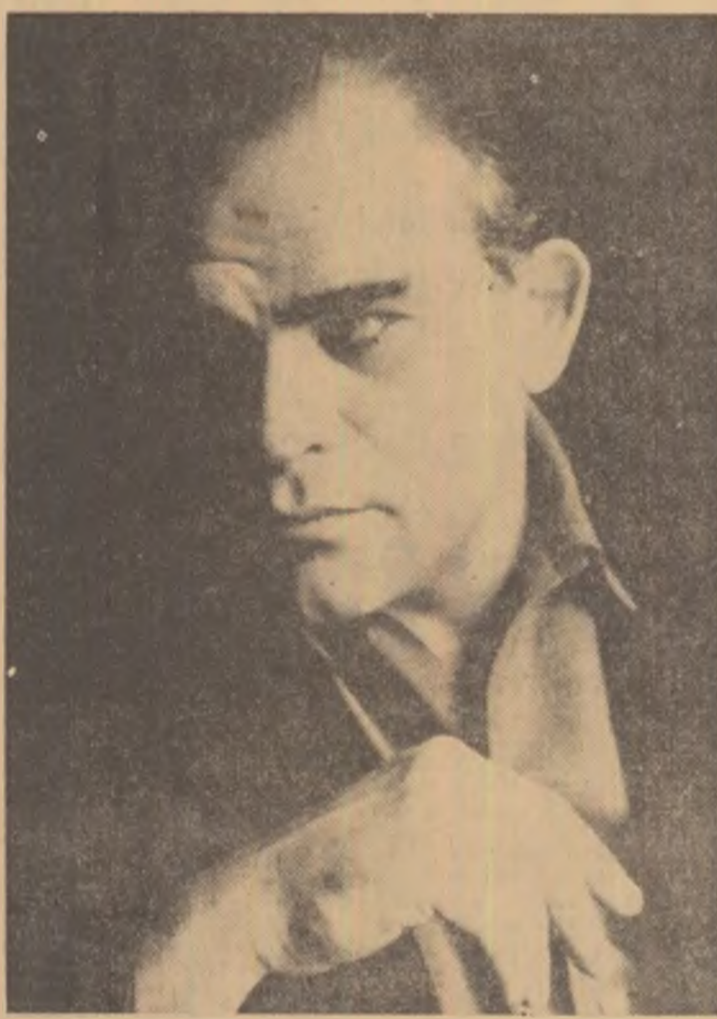
— În niciun caz — contorsionat !

— În nici un caz — o lume de deșeri !

— În nici un caz — o lume viscerală !

— Dar în nici un caz — nu o lume din care să lipsească durerea și incercenarea, o lume din care să lipsească sublimul și spranța. Și în plus — humorul și îngăduința.

Adrian PAUNESCU

— Exemple negative au fost destule. Să lărgesc puțin răspunsul ! În repertoriu s-au introdus...

— „Am introdus”, poate

— Exact, am îngăduit introducerea ori chiar am introdus unor piese față de care sigur că făceam o concesie de exigență, fie că erau piese românești, fie că erau străine.

— De ce ?

— Unele — din motive economice, altele plîndu-mă pe gustul unor colaboratori; altele — din necesități minore de producție. Deși atenția noastră față de conținutul ideologic a fost întotdeauna un criteriu, și am eliminat din repertoriu propunerile echivoce, totuși cîteva piese de acest fel au fost, să le zic evazioniste, prin lipsa lor de mesaj generos, iar în cazul piesei „Gluga pe ochi” a de altfel inzeatului Iosif Naghiu, s-a dovedit că noi am avut un punct de vedere greșit.

— Un alt capitol care mă durea în activitatea mea a fost nerealizarea scenică a unor texte cu substanță, cum ar fi „Intrigă și iubire” a lui Schiller.

— Dacă vreți un exemplu de neîmplinire lată: montarea mea cu „Macbeth” în care cred că o concepție foarte consecventă și puternic fundată ideologic nu a ajuns la o exprimare satisfăcătoare în întregul scenic.

— Sigur că mai sînt, la Teatrul Bulandra, destule suruburi, care nu au mers și nu merg. Aș vrea să vă conving că imi cunosc cel mai bine defectele, pentru că mi le cunosc pe toate, chiar și pe cele care unora le scapă.

— Să nu cumva cunoscînd și discutînd atît defectele dumneavoastră, să uităm să aruncăm o privire critică asupra teatrului românesc.

— Nu, aș vrea să amintesc și cîteva lucruri pozitive ale Teatrului Bulandra.

— Așteptați, pentru că voi reveni.

— În afara unui exemplu fericit (Teatrul de Comedie, organizat după imaginea pe care

căutării, se consumă un timp absolut exagerat față de producția normală din lumea de azi.

— Lucruri în genere remediabile.

— Oho, ce greu.

— Chiar dacă difiicile, totuși remediabil tot ce spuneți că e criticabil ?

(Urmează un șir de telefoane. În cabinetul directorial al lui Liviu Ciulei e animație. Actorii și administratorii intră pe ușă și ies repede. Animație care ne întrerupe. Ciulei e același și la telefon).

— De multe ori (revine Liviu Ciulei) interese chiar justificate artistice, sînt puse unorii de unii regizori înaintea intereselor teatrului, prin aceasta sfîrșindu-se ritmicitatea atît de necesară unui teatru.

— Aș vrea să subliniez că mulțimea de talente de azi a făcut ca pretențiile regizorilor să fie foarte mari. În niciun teatru din lume Lucian Pintilie nu ar fi putut să intrunească un asemenea buchet de comici pentru distribuția piesei „D-ale carnavalului”, ca la noi. I s-ar fi pus la dispoziție una sau două vedete și — ca să întrebunțez un termen cam urit dar uzitat — restul s-ar fi rezolvat cu umpluturi.

— Această pretenție nu trebuie însă absolutizată.

— Ca să preciez formula dv. și să v-o explic: nici un director din lume nu conduce — ca dumneavoastră — o trupă cu atîtea vedete.

— Cred că e un adevăr aici, care nu face decît să-mi mărească responsabilitatea.

— Așteptînd să-mi spuneți un defect mai adînc, de structură, al teatrului nostru de azi, mă surprind deodată vesel că nu credeți că ar fi vorba de așa ceva. Dar filmul românesc ?

— Nu, defecte de structură în teatru, nu. Dar cred că unul din defectele existente în

Luceafărul

Revistă editată de
UNIUNEA SCRITORILOR
din REPUBLICA SOCIALISTĂ
ROMÂNIA

Redactor șef: Ștefan Bănușescu
Redactori șefi adjuncți:
Cezar Baltag, Fănuș Neagu,
Adrian Paunescu
Secretar general de redacție:
Constantin Teiu

REDACȚIA :

București, Bd. Ana Ipătescu 15
Telefon : 11 51 54; 12 16 10

ADMINISTRAȚIA :

Șoseaua Kiseleff 10, tel: 18 33 99

ABONAMENTELE :

3 luni — 13 lei; 6 luni — 26 lei; 1 an — 52 lei

Tiparul executat la

COMBINATUL POLIGRAFIC „CASA ȘCINTEII”

Prezentarea grafică: Mircea Popescu

Paginător: Nicolae Ion